

Kijk!
Amsterdam!

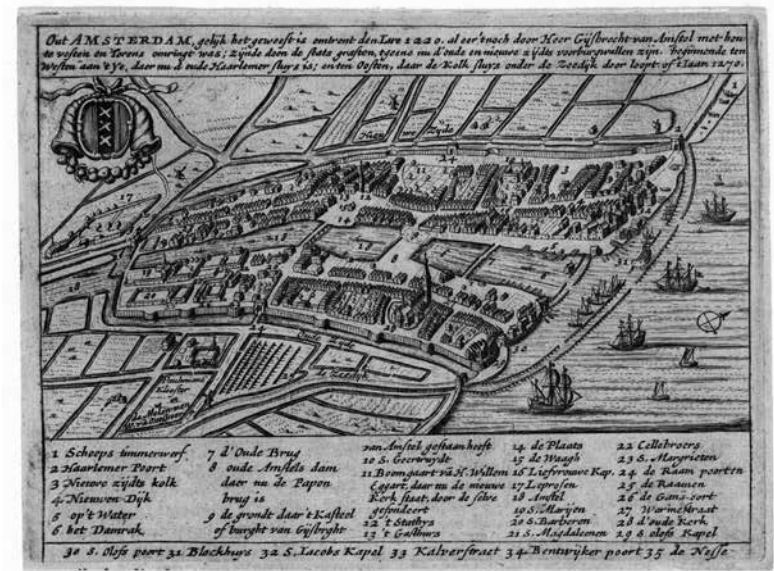
LANGS HUIZEN, GEBOUWEN,
STRATEN EN BUURTEN

Onder redactie van Marcel Bergen

 MokumBooks

Inhoud

Kijk! Amsterdam!	5	Buiten het Centrum	210
Ontstaan van Amsterdam	6	Begrippen	216
Architectuur	10	Register	218
Dam	25		
Damrak	31		
Rokin	34		
Spui	36		
Amstel	73		
Het Begijnhof	80		
Kalverstraat	92		
Jordaan	101		
Vondelpark en omgeving	150		
De grachten	159		
Radiaalgrachten	204		

Kaart van Amsterdam 1220 - Marcus Willemsz. Doornick. Oriëntatie westzuidwest boven.

Het ontstaan van Amsterdam

Amsterdam ontstaat in de 11de eeuw als er aan de oevers van de rivier de Amstel, enkele nederzettingen verrijzen nabij de huidige Dam.

De bewoners van de nederzettingen voeren een voortdurende strijd tegen het water. Om het water te beheersen, wordt er in de 13de eeuw een dam in de monding van het IJ aangelegd. Er ontstaat een haven en een dorp nabij de huidige wallen (Oudezijds Voorburgwal). Langs de Amstel worden dijken aangelegd om de nederzettingen te beschermen tegen het water.

Amsterdam 1544 (Cornelis Anthonisz).

De bewoners van de verschillende dorpen langs de Amstel krijgen in 1275 van graaf Floris V van Holland het tolprivilegie Aemstelledam. Amsterdamse kooplieden hoeven geen tol (passeerbelasting bij sluizen en bruggen) te betalen.

Dit voorrecht geeft Amsterdam een flinke voorsprong op de andere Hollandse steden. Het is ook in deze periode dat de naam Amsterdam (of Aemstelledam) voor het eerst gebruikt wordt.

Stadsrechten

In 1306 krijgt Amsterdam stadsrechten. Het stadsbestuur bestaat uit vier burgemeesters en de vroedschap (college van 36 vooraanstaande kooplieden). De kern van de oude stad ligt tussen het Damrak en de Oude- en Nieuwezijds Voorburgwal.

Het heffen van tol, rond 1323, voor de invoer van bier uit Hamburg is het begin van een intensieve vrachtaart op deze Duitse stad. In de daaropvolgende jaren ontwikkelt Amsterdam zich tot de graanschuur voor de Noordelijke Nederlanden en tot belangrijk handelsknooppunt tussen Oostzeegebied en Vlaanderen. Ook de handel met het Rijnland neemt een aanvang, waardoor de kiem gelegd wordt voor de economische expansie. De rijke kooplieden wonen tijdens de middeleeuwen in de Warmoesstraat. Rondom deze straat worden grachten gegraven en wallen tegen het water opgeworpen. Deze wallen worden bebouwd: de Oude- en Nieuwezijds Voor- en Achterburgwal ontstaan.

De economische groei doet de stad goed. Aan het einde van de 15de eeuw wordt een nieuwe ring om de stad aangelegd, die bestaat uit het Singel, de Kloveniersburgwal en de Gelderse Kade.

De 17de (gouden) eeuw - Amsterdam wereldstad

De Spaanse overheersing van het Belgische Antwerpen, in 1585, is het begin van Amsterdam als wereldhandelsstad. Antwerpse kooplieden en Portugese Joden vluchten naar Amsterdam en nemen hun complete handelsnetwerk mee. De Oostzeehandel groeit in Amsterdam is grootaandeelhouder van de in 1602 opgerichte Vereenigde Oost-Indische Compagnie (VOC).

De VOC

De Vereenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) wordt in 1602 op initiatief van de Staten (voorloper parlement) opgericht en heeft ver- gaande de bevoegdheden. In de compagnie zijn twaalf regionale Neder- landse compagnieën verenigd. De VOC wordt bestuurd door zes kamers (Amsterdam, Middelburg, Enkhuizen, Delft, Hoorn en Rotterdam), waarvan Amsterdam de machtigste is. De VOC geeft als eerste bedrijf ter wereld aan- delen uit om de expeditie naar het oosten te bekostigen. De bewindvoerders komen samen onder de naam de Heren XVII. De Compagnie heeft het monopolie op de handel rond Kaap de Goede Hoop en door de Straat van Magellaan. Daarnaast kan ze gebieden bezetten, oorlogen voeren en internationale verdragen sluiten.

De handelswijzen van de VOC zijn berucht: afpersing, moord en kolonisatie zijn haar belangrijkste merken. De VOC verdrijft de Portugezen uit vrijwel al hun handelsgebieden en verkrijgt het monopolie op nootmuskaat en foelie (Banda Eilanden), kaneel (Ceylon) en kruid- nagel (Molukken). Op Batavia (het huidige Jakarta) is het machtscentrum van de VOC geves- tigd. De VOC raakt door de verliezen bij verschillende oorlogen in ernstige financiële problemen en wordt op 17 maart 1798 ontbonden.

In Amsterdam staan nog verschillende gebouwen van de VOC:

- Oost-Indisch Huis (1606)
- 's Lands Zeemagazijn (1656) (nu Scheepvaartmuseum)
- voormalige admiraliteitsgebouw, de Prinsenhof (1666).

Architectuur

Amsterdam kent een rijke traditie van topgevelarchitectuur. De geveltypen dienden om de puntdaken uit het zicht te houden en het straatbeeld te verfraaien. In de loop der eeuwen zijn talloze gevels vervangen en zijn complete panden verdwenen. Tegenwoordig streeft men ernaar zoveel mogelijk historische voorgevels te behouden. Waar mogelijk worden de panden achter deze gevels gerestaureerd; als herstel niet haalbaar is, verrijst er achter de authentieke gevel een volledig nieuw gebouw.

Gevels in Amsterdam

■ De houten gevel (1200-1669)

Tot het midden van de 16de eeuw stonden er in Amsterdam voornamelijk houten huizen. Bij de grote stadsbranden van 1421 en 1452 zijn de meeste houten huizen verloren gegaan. Plaatselijke verordeningen uit 1452, 1521 en 1669 verbieden uiteindelijk de bouw van houten huizen. In Amsterdam staan nog twee houten huizen:

- Begijnhof 34 (1425)
- Zeedijk 1 (1550)

Begijnhof 34

■ Trapgevel (1600-1665)

In de 17de eeuw was de trapgevel de meest voorkomende gevel in Amsterdam. In de daaropvolgende eeuwen zijn veel trapgevels verbouwd tot hals-, klok- of lijstgevels. Kenmerk van de

Geldersekaade 97

trapgevel is dat de topgevel naar boven trapsgewijs versmalt. In Amsterdam staat nog een groot aantal authentieke trapgevels in sobere of juist uitbundige renaissancestijl. In de 19de eeuw zijn opnieuw trapgevels gebouwd, maar nu in neorenaissance.

■ Tuitgevel en trapeziumgevel (1620-1720)

Bij de tuitgevel loopt de bovenste trap in de vorm van een tuit. De tuitgevel is veel toegepast bij pakhuizen of bij achtergevels van woonhuizen. De trapeziumgevel (een dubbele tuitgevel) komt voornamelijk voor bij dubbele pakhuizen.

Brouwersgracht 184

Trapeziumgevel - Brouwersgracht 208

■ Verhoogde halsgevel (1640-1670)

Dit is een overgang tussen de trap- en de halsgevel. De verhoogde halsgevel heeft twee trappen en een classicistische toepassing van frontons, kroonlijsten en pilasters.

Keizersgracht 319

■ Halsgevel (1640-1780)

Herengracht 390-392

De halsgevel komt voort uit de trapgevel en heeft een enkele trap. In veel halsgevels zijn klauwstukken met mens- of dierfiguren, frontons en versieringen aangebracht.

■ Klokgevel (1660-1790)

De klauwstukken rondom de klok zijn van baksteen. De 17de eeuwse klokgevels hebben ingezwenkte zijkanten. De 18de eeuwse klokgevels zijn meestal hoog. De klokgevels in de verschillende Lodewijkstijlen zijn bekroond met een kuif of een siervaas

Keizersgracht 546

■ Lijstgevel (1660-1775)

Dit zijn gevels met een rechte lijst waarvan het middengedeelte meestal is versierd met een beeldhouwwerk. Rond 1780 zijn veel driehoekige

frontons boven het middengedeelte van de lijstgevel geplaatst. In de 19de eeuw is er veel gebruik gemaakt van een houten kroonlijst voor de afwerking. Bij de verhoogde lijstgevel (1700-1775) is de kroonlijst verhoogd om een vlieringluis mogelijk te maken en

Herengracht 527

het achterliggende puntdak te camoufleren.

Singel 24 - Verhoogde lijstgevel

Bouwstijlen in Amsterdam

■ Hollandse baksteengotiek (1300)

Een stroming die teruggrijpt op de bouw in de gotische stijl. De op basis van de gotiek gebouwde eerste stenen huizen zijn in Amsterdam allemaal gesloopt. De Agnietenkapel, De Oude Kerk, De Nieuwe Kerk, de Waag en de Schreierstoren bevatten gotische elementen.

■ Renaissance (1570-1665)

Na ongeveer 1570 komt de renaissance in ontwikkeling, gelijk met het bouwen van stenen woonhuizen. Amsterdam kent vier periodes in de stijl van de renaissance:

■ Vroegrenaissance (1540-1600)

Vanaf 1570 komen rolornamenten voor. Dit zijn versieringen langs de geveltop in de vorm van een S of een C.

Voorbeelden:

- poortje Agnietenkapel (1571)
- poortje Burgerweeshuis Sint Luciënsteeg (1571)

Daarnaast houdt hij zich bezig met de uitbreidingsplannen voor Amsterdam-Zuid en ontwerpt hij volkswoningbouwprojecten en een groot aantal woonhuizen. Vanaf 1914 krijgt Berlage concurrentie van de vernieuwers van de Amsterdamse School en het Nieuwe Bouwen. Beide stromingen bekritiseren Berlage dat hij niet vernieuwend is. Berlage op zijn beurt vindt dat de Amsterdamse School en het Nieuwe Bouwen de samenhang tussen constructie en decoratie en tussen doelmatigheid en schoonheid missen.

■ François Marie Joseph Caron (1866-1945)

François Caron is de grondlegger van de Jugendstil of Art Nouveau in Amsterdam. Hoewel hij in 1890 zijn loopbaan als architect begint met de bouw van een woon-winkelhuis in Hollandse neorenaissance aan de Haarlemmerdijk 36 (inmiddels gesloopt), schakelt hij al snel over op de Jugendstil. In 1896 bouwt hij aan de Haarlemmerdijk 39 een pand voor een visch & fruithandel. In 1900 volgt het woon-winkelhuis aan de Haarlemmerdijk 43. In datzelfde jaar verbouwt Caron zijn eigen woonhuis en kantoor aan de Keizersgracht 329.

Voorbeelden:

- Keizersgracht 329 (gevel verbouwd in 1900)
- Raadhuisstraat 44 (1903)

■ Karel de Bazel (1869-1923)

Karel de Bazel groeit op in een arbeidersmilieu en gaat na de lagere school werken als leerling van een timmerman. In de avonden volgt hij een opleiding Bouwkunde aan de Koninklijke Aca-

demie van Beeldende Kunsten in Den Haag. In 1888 krijgt hij een functie als tekenaar bij

een architectenbureau in Den Haag. Een jaar later vertrekt hij naar Amsterdam om in dienst te treden bij het architectenbureau van P.J.H. Cuypers. Al snel klimt hij op tot chef de bureau bij het architectenbureau van Cuypers. Daarnaast volgt hij een bouwkundige opleiding modeltekenen aan de Rijks-academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam. In 1885 verlaat hij het bureau van Cuypers en richt samen met de architect Mathieu Lauweriks een atelier voor architectuur, kunstnijverheid en decoratieve kunsten op. In 1900 wordt hij leraar aan de Amsterdamse Quellinusschool, waar hij les geeft in ornamenttekenen aan bouwkundigen en beeldhouwers. Karel de Bazel blijft bouwkunst en interieurkunst met elkaar combineren. Tot aan de jaren twintig ontvangt hij geen grote projecten. Hij richt zich met name op het ontwerpen van landhuizen en huizenblokken voor arbeiders. Het meest bekende werk van De Bazel is ongetwijfeld het hoofdkantoor van de Nederlandsche Handel-Maatschappij (1920-1926), in de volksmond De Bazel genoemd. De voltooiing heeft hij niet meer meegemaakt. Karel de Bazel overlijdt na een hevige hoestbui en hartstilstand op 54-jarige leeftijd in de trein van Bussum naar Amsterdam terwijl hij onderweg is naar de begrafenis van zijn collega-architect Michel de Klerk.

■ Joan Melchior van der Mey (1878-1949)

Joan van der Mey volgt een opleiding aan de tekenschool. Nadat hij het opzichterdiploma van de Maatschappij ter Bevordering van de Bouwkunst heeft behaald, sluit hij zich aan bij het Amsterdamse kunstenaarsgenootschap Architectura et Amicitia.

Het ambacht leert Van der Mey bij het architectenbureau van Eduard Cuypers. Hij ontmoet daar Michiel de Klerk en Piet Kramer. Tussen 1911 en 1919 krijgt Van der Mey een aanstelling als esthetisch adviseur bij de Dienst der Publieke Werken in Amsterdam. In deze periode ontwerpt hij o.a. het Hugo de Vries Laboratorium (1912) en de kinderkliniek van het Binnengasthuis (1912). Het meest bekende werk van Van der Mey is ongetwijfeld Het Scheepvaarthuis (1913). Van der Mey roept voor de realisatie van dit project de hulp in van o.a. Michiel de Klerk en Piet Kramer. Daarnaast krijgt hij voor de constructie van het gebouw bijstand van de gebroeders Van Gendt. Het Scheepvaarthuis kan gezien worden als het eerste grote project in de stijl van de Amsterdamse School. In 1916 start hij een eigen woningbouwvereniging, "de Laïresse", waarmee hij rond De Laïressestraat een aantal wooncomplexen bouwt.

■ Piet Kramer (1881-1961)

Piet Kramer volgt een opleiding tot bouwkundig tekenaar aan de Industrieschool in Amsterdam. In 1902 treedt hij in dienst bij het architectenbureau van Ed. Cuypers. Op dit bureau zijn ook

Michiel de Klerk en Joan Melchior van der Mey werkzaam. Via Van der Mey krijgt hij in 1911 een aanstelling als assistentadviseur bij dienst Publieke Werken in Amsterdam. In 1918 wordt hij esthetisch adviseur van de afdeling Bruggen. Kramer gaat voortvarend te werk en maakt zo'n 500 ontwerpen van bruggen, waarvan er uiteindelijk 200 gebouwd worden. De typische Kramer ontwerpen zijn versierd met beeldhouw- en siersmeedwerk, meestal in combinatie met brugwachters-

huisjes, lantaarns en kiosken. In de crisisjaren dertig moet hij noodgedwongen een groot aantal van zijn ontwerpen versoberen. De bekendste brug van Piet Kramer is ongetwijfeld Brug 400 (P.L. Kramerbrug) uit 1917 en gerealiseerd in 1921. De brug langs de Amsteldijk is rijkversierd, onder andere met beeldhouwwerk van Hildo Krop. Naast ontwerper van bruggen is Piet Kramer ook particulier architect. Zo werkt hij mee aan het Scheepvaarthuis (1913). Ook ontwerpt hij woningen, waarvan het woningbouwcomplex met winkels aan het Van der Helstplein in Amsterdam (1916-1920) en het wooncomplex voor Woningbouwvereniging De Dageraad in Amsterdam-Zuid (1919-1923) de bekendste zijn.

■ Michiel de Klerk (1884-1923)

Op de lagere school blijkt dat De Klerk een enorm talent heeft. Hij doet een vervolgoopleiding aan de ambachtsschool en in 1898 treedt hij als veertienjarige in dienst bij het architectenbureau van Eduard Cuypers.

Op dit bureau werken ook Joan Melchior van der Mey en Piet Kramer. De meer behoudende architect Cuypers ontdekt al snel het creatieve talent van De Klerk en geeft hem de kans een opleiding tot bouwkundig tekenaar te volgen. Hij ontwikkelt zich tot een van de modernistische architecten van de Amsterdamse School. Zijn ontwerpen kenmerken zich door een rijkdom aan vorm, waarbij de driedimensionale elementen nadrukkelijk aanwezig zijn. Naast gebouwen en huizen ontwerpt hij ook tafels en stoelen. De Klerk assisteert Joan Melchior van der Mey bij de bouw van het Scheepvaarthuis (1913).

oud-Hollands karakter. De metalen wipbruggen zijn groen en hebben een robuuste vormgeving.

■ Voetbrug

Oudezijds Voorburgwal (1893)

Voetbruggen zijn, zoals de naam al zegt, smalle bruggen uitsluitend voor voetgangers. Voetbruggen kunnen balk- of plaatbruggen zijn. In de 20ste eeuw zijn veel van deze bruggen gebouwd in de stijl van de Amsterdamse School.

Hofjes in Amsterdam

Een hofje is een typische Nederlandse vorm van vroege bejaardenzorg. Hofjes zijn in de 17de, 18de en 19de eeuw gesticht door rijke burgerij met als doel oudere mannen en vrouwen te huisvesten. Hofjes zijn door de besloten ligging vanaf de straat moeilijk te zien. Het zijn meestal rechthoekige complexen, met kleine woningen en een regentenkamer. Op de binnenplaats staan een waterpomp en een

■ Boogbrug

Keizersgracht

De brug wordt gedragen door één of meer halfronde of elipsvormige stenen bogen waarop het wegdek rust. Een boogbrug kan niet geopend worden.

lantaarn. Hier werd de was gebleekt en gedroogd. Tegenwoordig zijn het (binnen)tuinen. De ingang naar een hofje is door het poortgebouw, waarboven de regentenkamer gevestigd was. De meeste hofjes zijn vernoemd naar de stichter.

In Nederland zijn nog tweehonderd hofjes overgebleven, waarvan 47 in Amsterdam. Veel hofjes vinden we in de Jordaan. Een aantal hofjes is vrij toegankelijk.

De mooiste hofjes

Begijnhof (1389)

Sint Andries-hofje (1614)

Egelantiersgracht 105-141

Raepenhofje (1648)

Palmgracht 28-38

Begijnhof

Karthuizerhof (1650)

Karthuizerstraat t.o. 155

Nieuw Suykerhofje (1755)

Prinsengracht 385-393

Van Brienenhofje (1804)

Prinsengracht 89-133

Dam

Dam 1835:

De Dam is aangelegd tussen 1205 en 1275 als verbinding tussen de nederzettingen aan de beide oevers van de rivier de Amstel. De Dam is rechthoekig en is van noord naar zuid 100 meter lang en van west naar oost 200 meter breed. Tot in de 17de eeuw werd het plein omsloten door huizen en was het vrijwel alleen te bereiken via straatjes en stegen. Aan het begin van de 20ste eeuw is de Dam ingrijpend veranderd. De Nieuwe Kerk, het Koninklijk Paleis en het 17de-eeuwse huis op nr. 11 zijn de enige drie gebouwen die dateren uit de vroege periode.

■ Koninklijk Paleis - J. van Campen & D. Stalpaert (1648).

Het gebouw in de stijl van het Hollands classicisme staat op 13.659 palen, meet 80x57,5 meter en is geheel opgetrokken uit zandsteen. Het is het meest monumentale gebouw van Nederland. Het paleis is oorspronkelijk gebouwd als stadhuis en moest het aanzien en de rijkdom van Amsterdam als economische wereldmacht weerspiegelen. De zeven onversierde bogen ter hoogte van de ingang (Damzijde) hebben betrekking op de zeven gewesten die onderdeel uitmaakten van de Noordelijke Nederlanden. Het middengedeelte, zowel voor- als achterzijde, heeft zeven ramen met frontons. Deze hebben bronzen beelden en marmeren beeldhouwwerken van de beroemde beeldhouwer Quellijn. Op de achterzijde van het gebouw staat het beeld van Atlas. De twee hoekpaviljoens hebben elk drie ramen. De gevels boven de benedenverdieping hebben kolossale Corinthische en composietpilasters, die zware kroonlijsten dragen. Tussen de hoge en lage ramen zijn als versiering festoenen aangebracht. De schoorstenen zijn versierd met slingers, laurierbladeren en bloemen. De (open) koepeltoren heeft acht rondbogen. De pijlers zijn versierde Corinthische driekwartzuilen. De windwijzer op de koepel heeft de vorm van het koggenschip, het oude stadswapen van Amsterdam. Vanuit de hoge koepel kon men in de 17de en 18de eeuw de schepen op het IJ zien aankomen.

Het fronton in de middengevel verwijst naar Amsterdam als handelsstad. Tussen 1648 en 1808 is het gebouw het stadhuis van Amsterdam. Tijdens de Franse bezetting krijgt het de functie van paleis voor Koning Lodewijk Napoleon. In 1813 is het paleis voor korte tijd weer stadhuis van Amsterdam, waarna het in 1815 officieel het Koninklijk Paleis van het Nederlandse koningshuis wordt. Tegenwoordig heeft het paleis vooral een symbolische functie.

Eerste verdieping

Interieur:

Het interieur bevat veel marmer, beeldhouwwerken en schilderijen. Belangrijke zalen en kamers in het paleis zijn: *De Burgerzaal*: deze ligt centraal in het gebouw. Indrukwekkend zijn het beeld van Atlas en de afbeeldingen op de marmeren vloer van een sterrenkaart en van het oostelijk- en westelijk halfrond. Aan weerszijden van de Burgerzaal liggen twee binnenplaatsen. Naast de entree (aan de zijde van de Dam) ligt *de Vierschaar* waar het hoogste gerechtshof gevestigd was. De beelden in de Vierschaar hebben alle betrekking op de rechtspraak. *De Troonzaal*, of voormalige *Schepenenzaal*, deed in de 17de eeuw dienst als rechtszaal voor minder grote rechtszaken. Tegenwoordig is het een ontvangstzaal. *De Burgermeesters Kamer* deed dienst als vergaderruimte voor de vier burgemeesters die Amsterdam in de 17de eeuw telde. In de *Oude Raadzaal* werden in de 17de en 18de eeuw de grote vergaderingen van de vier Amsterdamse burgemeesters gehouden. Tijdens de Franse bezetting, in 1808, was het een privévertrek van koning Lodewijk Napoleon. In de Justitiekamer werden de veroordeelden voorbereid op het doodvonnis.

■ Paleislantaarns (1840).

De zes gaslantaarns voor en achter het Koninklijk Paleis zijn in 1843 door koning Willem II aan Amsterdam geschonken. In de voet van de lantaarns zijn leeuwen afgebeeld. De kronen op de lantaarns zijn niet de keizerskroon van Amsterdam, maar een gewone kroon. Vanaf 1 juli 1844 zijn de lantaarns aangesloten op gas en in 1917 op elektriciteit.

■ De Nieuwe Kerk (1408).

De Nieuwe Kerk is de voormalige rooms-katholieke Maria- en Cathariakerk.

De kerk is een pijlerbasiliek met een normale kruisbeuk en is gebouwd in een stijlcombinatie van Franse gotiek en vroeg-renaissance. Bij een grote

Nieuwe Kerk ca. 1865.

brand, in januari 1645, is een groot deel van de kerk verwoest. De kerk is daarna door Jacob van Campen in gotische stijl hersteld. Zoals meer kerken in Amsterdam, heeft ook De Nieuwe Kerk geen echte toren. Het gemeentebestuur in de 17de eeuw wilde niet dat de toren uitstak boven het prestigieuze stadhuis (Paleis op de Dam).

Interieur:

Ook het interieur is na de grote brand van januari 1645 in 17de eeuwse stijl hersteld. Het geelkoperen koorhek is een opdracht van het gemeentebestuur aan de beroemde edelsmid Johannes Lutma. Hij kreeg de opdracht na de brand van 1645. Het hek is bekroond door twee leeuwen met het wapen van Amsterdam. Aan de andere zijde is het Amsterdamse stadszegel (het koggeschip) aangebracht. Opvallend zijn de versieringen met thema's uit de natuur: bloemen, vruchten, ranken, engelen, dieren, rams- en monsterkoppen. Bijzonder zijn de rijkversierde preekstoel en kansel. Op de preekstoel zijn in houtsnijwerk de werken van de

Monument op de Dam 2025.

Damrak

De naam dateert uit de 15de eeuw toen hier een open waterverbinding met het IJ lag. Damrak is afgeleid van 'rak', een rechtlopend gedeelte van een vaarwater; in dit geval het vaarwater dat tot aan de Dam loopt.

De huizen aan de oostzijde lagen aan het water, terwijl de huizen aan de westzijde op de dijk (Nieuwendijk) stonden. In de loop van de 19de eeuw is het grootste deel van het Damrak gedempt en verdween de functie van stadshaven. Het huidige Damrak is het laatste stukje open water van de Amstel tussen de Dam en het IJ. Tegenwoordig is het Damrak een verkeersader tussen de Dam en het Centraal Station.

De belangrijkste gebouwen aan het Damrak:

■ 1-5 Victoriahotel - J.F. Henkenhoff (1890).

Het gebouw in eclectische stijl is geheel opgetrokken uit natuursteen. De Corinthische halfzuilen bij de ingang dragen de imposante kroonlijst. De koepeltoren en de halfronde koepel zorgen ervoor dat het hotel onmiddellijk de aandacht op zich vestigt als men vanaf het Centraal Station het Damrak oploopt. Bijzonder zijn de twee kleine 17de eeuwse ~~van de~~ die tussen het hotel zijn ingeklemd. Het lukte architect Henken-

hof niet om de twee eigenaren uit te kopen, waarna de twee panden in het Victoria Hotel werden ingebouwd.

■ 26-30 Verzekeringsmaatschappij De Utrecht - A.J. Kropholler & J.F. Staal (1905).

Combinatie van een magazijn (nrs. ■ 26-27) en kantoorgebouw (nrs. 28-30). Het op de New Yorkse wolkenkrabbers geïnspireerde acht verdiepingen hoge kantoorgebouw valt op door de combinatie van zwart graniet en natuursteen. De vijf beelden (J. Mendes da Costa 1863-1939) hebben betrekking op

Rokin

De naam Rokin is afgeleid van Rak, de oude naam voor vaarwater. Het Rak-in staat voor een binnenvaart.

Het Rokin maakte, evenals het Damrak, oorspronkelijk deel uit van de binnenvaart-route tussen de Amstel en het IJ. De woningen aan de westzijde stonden met de achtergevels aan de Amstel. In 1527 is aan de westzijde een kade aangelegd. Aan de oostzijde stonden voornamelijk kloosters. Pas in de jaren dertig van de vorige eeuw is het water aan de oostzijde gedempt en kreeg het Rokin zijn huidige karakter.

Rokin 69 - Tegelmozaïek.

De mooiste gebouwen aan het Rokin:

■ 18 Trapgevel (ca.1740) in Hollandse renaissance. De naar voren hellende gevel is veel jonger dan op het eerste gezicht lijkt. De trapgevel is tijdens een verbouwing in 1935 (!) aangebracht. Daarvoor was het een tuitgevel.

■ 58 Winkelpand - G.A. van Arkel (1898) in jugendstil. Op de bovenste verdieping staan aan weerszijde op consoles geplaatste roofvogels. De

gevel bevat veel ornamenten. Het contrast tussen de witgepleisterde bakstenen en de grijze hardstenen onderdelen is verdwenen in de jaren tachtig van de vorige eeuw.

■ 64 Verhoogde lijstgevel (ca.1720). In de gevel zijn een Moor met pijl en boog en een gedrapeerd laken afgebeeld.

■ 69 Kantoorgebouw - G.A. van Arkel (1901) in opdracht van The Marine Insurance Company Limited in jugendstil. Het pand is opgetrokken uit zand- en

hardsteen en is asymmetrisch. Opvallend is het tegelmozaïek met firmanaam.

■ 72 Schmidts Optische Instrumentenhandel (1918). Op de dakrand staat een aap met een verrekijker. Het interieur en de winkelpui zijn grotendeels van mahoniehout.

■ 78-82 De Heilige Stede (1912). Op deze plaats stond in de 14de eeuw de Nieuwezijds Kapel. In 1912 maakte deze kapel plaats voor het huidige gebouw, dat niet meer als kerk gebruikt wordt. Tegenwoordig is in het gebouw The Amsterdam Dungeon gevestigd.

■ 84 Voormalig restaurant Riche - A.L. van Gendt (1883) in eclectische stijl met veel neorenaissance- en Lodewijk XIV-elementen.

■ 91 Halsgevel (1664) met in de klauwstukken een adelaar met een wapen in zijn klauwen.

■ 92-96 Hagenius - A.L. van Gendt (1914) De gevel, in eclectische stijl, is van natuursteen en bekleed met zandsteen. De onderzijde is van graniet. Boven de ingang is een beeldhouwd koninklijk wapen aangebracht. In de 19de eeuw was de familie Hagenius

hofleverancier van rookwaren aan verschillende Europese vorsten. De naam 'de Rijnstroom' in de gevel verwijst naar de eerste winkel van Hagenius in 1826 in hotel De Rijnstroom aan de Dam. De sokkels waar de verdiepingen op rusten, worden afgesloten met een kroonlijst. Het interieur van de winkel, eveneens ontworpen door de gebroeders Van Gendt, is bijna geheel origineel.

Rokin 91.

■ 95 Voormalige halsgevel - P. Vingboons (1646) in Hollands classicisme omgebouwd tot lijstgevel. De rechte kroonlijst wordt gedragen door ionische pilasters.

■ 98 Was oorspronkelijk een lijstgevel (1725) is in 1926 verbouwd tot halsgevel.

■ 100 Winkelpand - A. Jacot (1903) in art nouveau.

■ 102 Voormalig herensociëteit leesmuseum - C.B. Posthumus Meyjes (1902) opgetrokken uit baksteen.

■ 109-111 Nederlandsche Tabak Maatschappij - J. London (1920) in een combinatie van Romeinse architectuur en de stijl van de Amsterdamse School. In het midden bevindt zich een reliëf met een tabaksvat.

■ 112 De Sociëteit Arti et Amicitiae - J.H. Leliman (1855).

In 1855 zijn de panden Rokin 112-114 samengevoegd tot één gebouw met een nieuwe voorgevel. De opdrachtgever was de in 1840 opgerichte kunstenaarsvereniging Arti et Amicitiae. In 1893/1894 is het gebouw gerestaureerd door A.C. Bleys en H.P. Berlage. De eclectische voorgevel is symmetrisch en heeft op elke verdieping zeven ramen. Het kleine fronton heeft een zandstenen gevleugelde osenkop. De os is het symbool van de evangelist Lucas, de patroonheilige van de schilders. De beelden zijn bronzen afgietsels van de oorspronkelijke grenenhouten beelden die in de sociëteitszaal worden bewaard, en staan voor bouwkunst, beeldhouwkunst, graveerkunst en schilderkunst.

■ 115 Pand (1928) in de stijl van de Amsterdamse School.

■ 140 Achterzijde voormalig warenhuis Maison de Bonneterie.

■ 154-156 Halsgevel tweeling (1733) in Lodewijk XIV-stijl met klauwstukken en hoekvazen.

■ 158-160 Pakhuistweeling (ca.1750).

■ 162 Voormalig warenhuis Vroom & Dreesmann.

Oudezijds Achterburgwal

De Oudezijds Achterburgwal is een van de oudste en meest markante grachten van Amsterdam. Ze slingert door het hart van de oude stad, parallel aan de Oudezijds Voorburgwal, en vormt sinds de late middeleeuwen een belangrijke levensader van de oostelijke binnenstad. Ooit was dit gebied een mengeling van ambachtslieden, kloosters en eenvoudige woonhuizen, ingebed in een netwerk van stegen en bruggen. De gracht zelf werd gegraven in de 14e eeuw als onderdeel van de stadsuitbreiding, toen Amsterdam zijn verdedigingswerken naar buiten verschoof. Tegenwoordig is de Oudezijds Achterburgwal bekend als kern van de rosse buurt, waar historische gevels en eeuwenoude pakhuizen een decor vormen voor neonlichten, toeristen en nachtleven.

- 46a Achterzijde De Gecroonde Raep.
- 54 Voormalig pakhuys 'God is mijn Burgh' (1685) met tuitgevel.
- 62-60 Dubbele trapgevel (1610) in Hollandse renaissance.
- 151-155, Pilastergevels (1643) in Hollands classicisme met een rechte kroonlijst. Bijzonder zijn de vier ovale gebeeldhouwde ramen. De drie ramen eronder zijn voorzien van een driehoekig fronton.
- 159 Walenkerk (1409).
De kerk is de voormalige kapel van het klooster van de Paulusbroeders. Na de reformatie werd de kerk toegewezen aan de uit Frankrijk gevluchte hugenoten. De kerk werd in 1661 uitgebreid met een zuidelijke zijbeuk in gotische stijl. De toegangspoort (1647) is gebouwd in de stijl van het classicisme. In 1991 is de Walenkerk gerestaureerd.

- 161 De voormalige dienstwoning (1643) van de Walenkerk. De halsgevel is later aangebracht en dateert uit het begin van de 18de eeuw.
- 187 Smalle lijstgevel 'Huysman' (1727) met kroonlijst, grote gevelsteen en hoge houten onderpui.
- 197 Hoek Rusland 2 Verhoogde halsgevel (1673) in Hollands classicisme, met tot in de hals doorlopende Corinthische pilasters. Op de gevel versierde klauwstukken, festoenen, een jaartallint en een gevelsteen (met kuiper). De top is bekroond met een half rond fronton met schelpmotieven. Aan weerszijden staan twee pothuizen.
- 201 Verhoogde halsgevel (1673) in Hollands classicisme met festoenen, Ionische (hoek)pilasters en Corinthische (midden)pilasters. Hoge houten onderpui en twee pothuizen. In de gevelsteen is een 'kuiper' afgebeeld.
- 227 Oudemanhuispoort (1754).

Deze poort steunt op twee Ionische zuilen en geeft toegang tot de binnenstraat en het hoofdgebouw van de Universiteit van Amsterdam (voormalige Oudemanhuis). In het halfronde fronton is een reliëf aangebracht dat een bril (symbool voor de oude mannen) voorstelt. Het fronton wordt aan weerszijden geflankeerd door twee siervazen.

Nieuwezijds Voorburgwal

De Nieuwezijds Voorburgwal is een van de historische hoofdaders van Amsterdam, gelegen in het hart van de binnenstad. Ooit vormde deze straat, samen met de Oudezijds Voorburgwal aan de oostzijde van de Amstel, de westelijke begrenzing van de middeleeuwse stad. De naam verwijst naar de gracht die hier tot in de 19e eeuw liep, toen deze werd gedempt om plaats te maken voor een bredere verkeersroute. Langs de Nieuwezijds Voorburgwal bevinden zich monumentale gebouwen, zoals het Paleis op de Dam, de Nieuwe Kerk en voormalige krantenredacties, die herinneren aan haar rol als centrum van macht, religie en journalistiek. Tegenwoordig is het een drukke stadsstraat waar historie en modern stadsleven elkaar kruisen.

- 14-12 Tuitgevel (1932) in de stijl van de Amsterdamse School.
- 16 Trapgevel (ca.1630) in Hollandse renaissance met twee hijsbalken en brede houten onderpui.
- 22 Smalle halsgevel (ca.1650) bekroond met een driehoekig fronton.
- 49 Klokgevel (ca.1630).
- 65 Verhoogde halsgevel (ca.1700) met versierde klauwstukken en halfronde fronton met schelpmotief. Rondom de hijsbalk een festoen. Dwars geplaatste stoep.
- 69 Drukkerij/kantoren 't Kasteel van Aemstel (A.J. Joling/1905). Combinatie van sobere neorenaissance en de stijl van H.P. Berlage. De gevel is asymmetrisch en heeft een overdekt balkon boven de erker.
- **75 't Makelaers Comptoir (1633).**
Trapgevel in Hollandse renaissance. In dit gebouw was het makelaarsgilde gevestigd. De beëdigde makelaars waren tussenpersonen in roerende en onroerende goederen. Het asymmetrische gebouw is opgetrokken uit rode baksteen en is versierd met witte banden en decoraties. De rijkversierde trapgevel, met klauwstukken, rolwerk en siervazen, is bekroond met een driehoekig fronton. De toegang tot het gebouw wordt verkregen via de stoep en de Ionische poort, die is bekroond met een halfronde fronton. Boven het fronton is een sierschild aangebracht met het jaarcijfer 1633. In 1739, 1836 en 1937 werd het gebouw gerestaureerd. Bij de restauratie in 1836 werd de trapgevel vervangen door een klokgevel. In 1937 werd de trapgevel weer hersteld. Het opschrift Soli Deo Gloria ("alleen tot eer van God") boven de deur werd vervangen door 'Vrijheid is voor geen geld te koop'.
- 88-90 Halsgevel (ca.1700) met gevelsteen 't Sernaemse koffievat'.
- 97/99 Lijstgevel (1675). De twee stoepen worden onderbroken door een pothuis.
- 159 Klokgevel (1725) met in de top een vaas en daaronder een gevelsteen met een afbeelding van drie bloemen met een kroon en de tekst: 'de drie gecroonde bloemen'.
- 171 Halsgevel (1684). De klauwstukken bevatten afbeeldingen van leeuwen. De gevelsteen heeft de inscriptie 'Coddeman' verwijzend naar de toenmalige eigenaar Codde.
- 176-180 Die Port van Cleve (I. Gosschalk/1870). Het gebouw in neorenaissance heeft een mooi interieur met een Delfts blauw tegeltableau.
- **182 Hoofdstaatskantoor/Magna Plaza - C.H. Peters (1899).**
Het voormalige hoofdstaatskantoor van Amsterdam, gebouwd in een mengeling van neostijlen met een nadruk op de neorenaissance, wordt gekenmerkt door de vele dakkapellen langs de dakranden, elk voorzien van een eigen trapgeveltje. Natuurstenen ornamenten en twee markante torens gaven het gebouw de bijnaam Perenburg. Van 1899 tot 1987 deed het dienst als hoofdstaatskantoor, waarbij alleen de begane grond voor het publiek toegankelijk was.

't Makelaers Comptoir (1633).

Nes

De naam Nes vindt zijn oorsprong in het middeleeuwse woord *nesse*, waarmee een door aanslibbing gevormd stuk land aan een rivier wordt aangeduid, in dit geval de Amstel. In de veertiende eeuw was het gebied voornamelijk het domein van schaapherders. Een eeuw later veranderde het karakter van de Nes ingrijpend: in de vijftiende eeuw verrezen er verschillende kloosters, die niet alleen het religieuze leven bepaalden, maar ook zorgden voor een snelle verbinding met het handelscentrum rond de verderop gelegen Warmoesstraat. In de negentiende eeuw beleefde de Nes een bloeiperiode als cultureel uitgaansgebied. Tussen 1800 en 1890 was de straat een trefpunt voor theaterliefhebbers, bezoekers van chique restaurants en stamgasten van talloze cafés. Tegen het einde van die eeuw verschoof het uitgaansleven naar andere delen van de binnenstad, waardoor de Nes aan betekenis verloor. Pas in de jaren tachtig van de twintigste eeuw vond er een bescheiden heropleving plaats, en groeide de straat opnieuw uit tot een kleine maar levendige uitgaansbuurt.

■ 11-19 Bedrijfspan (1912).

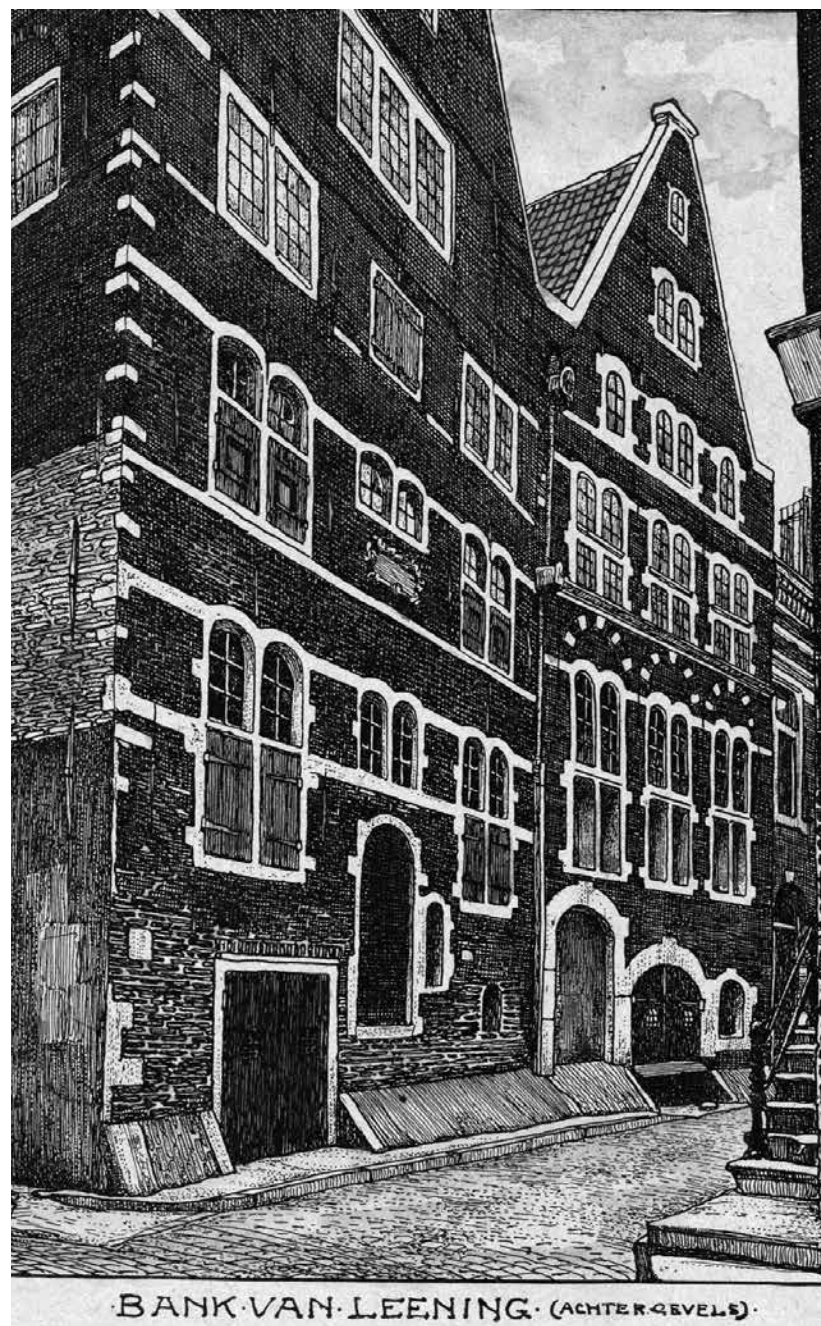
In de voorgevel van natuursteen zijn afbeeldingen aangebracht die verwijzen naar het edelmetaalbedrijf Drijfhout & Zoon, dat hier tot 1988 gevestigd was. Opvallend zijn de vrouwenhoofden.

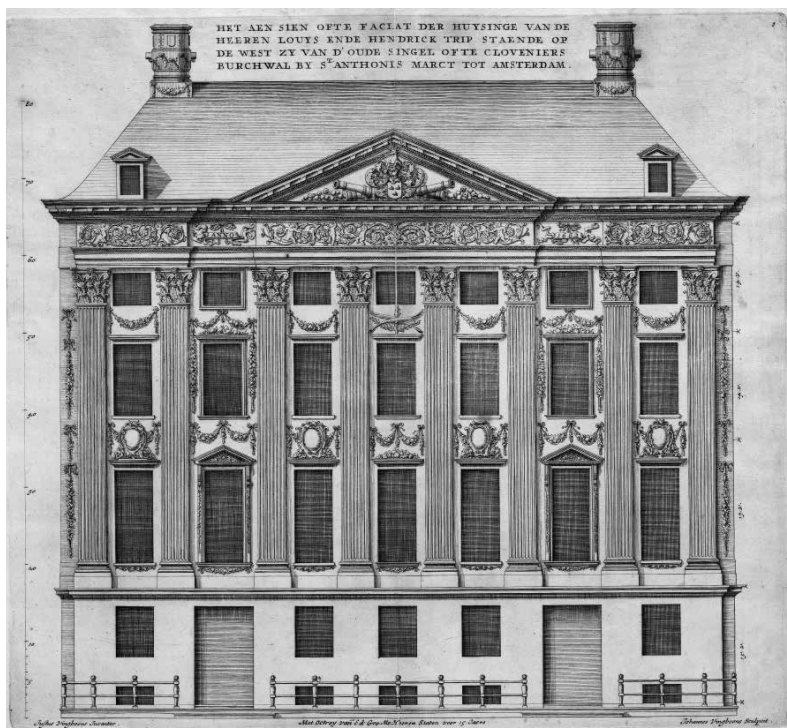
■ 57 De Stadsbank van Lening -de lommerd- (1614).

Op deze plaats stond vanaf 1411 het Maria Magdelenaklooster. Aan de kant van de Enge Lombardsteeg is in 1550 tegen dit klooster het voormalige turfpakhuis gebouwd. Dit pakhuis werd een van de grootste gebouwen van de stad en werd gebruikt voor opslag en uitdeling van turf aan de armen. De zuidelijke muur van het pakhuis werd met ankers aan de muur van het klooster bevestigd. Het gebouw kreeg een zware constructie om het gewicht van de nog natte turf te kunnen dragen. Het turfpakhuis heeft ornamenten in de stijl van de nieuwe renaissance. De natuurstenen kruiskozijnen en de banden van natuursteen in het metselwerk zijn nog origineel. Het pakhuis heeft tuitgevels, zowel aan de Nes als aan de Oudezijds Voorburgwal en is in 1616 door Hendrick de Keyser verbouwd tot lommerd. De uitdrukking 'de lommerd' is afkomstig van de Lombarden, inwoners van het Noord-Italiaanse Lombardije, die in de middeleeuwen geldkantoor hielden. Het poortje aan de Nes is in laatgotische stijl dichtgemetseld. De wit zandstenen versierde gevelsteen vermeldt dat op 29 april 1614 de eerste belening geschiedde. Het pand loopt via de Enge Lombardsteeg door naar de Oudezijds Voorburgwal. In de Enge Lombardsteeg staat een poort van zandsteen (1650) met een halfronde fronton. Op het fronton liggen twee hoorns waaruit muntgeld stroomt (overvloed). In het fronton bevindt zich een reliëf van Willem de Keyser met drie vrouwen, die voor de balie van de lommerd staan. De versregels omschrijven de functie van het gebouw. Het raam erboven heeft een natuurstenen omlijsting, versierd met een zandloper en de twee hoorns van overvloed. Op de Oudezijds Voorburgwal nr. 300 staat de achterzijde van de lommerd, die in 1669 is aangebouwd. De bakstenen gevel met rechte kroonlijst heeft geen fronton in de bovenste middenpartij, wat in die tijd bijzonder was. De zandstenen poort is gebouwd in de stijl van Hendrick de Keyser. Aan het jaartal is te zien dat de poort oorspronkelijk uit 1550 stamt. De poort is in 1669 waarschijnlijk hergebruikt. Op de sluitsteen van de boog staat het stadswapen van Amsterdam. In het fronton boven de boog staan versregels die de werkwijze van de lommerd beschrijven. Sinds de 17de eeuw is in dit gebouw altijd de bank van lening gehuisvest geweest.

■ Nes 89 woon-winkelhuis (1557).

Vanaf 1557 was dit een groot huis met een kelder, vier etages en een zadeldak. Sinds de bouw zijn grote delen van de gevels, het eikenhouten skelet en de

Trippenhuys (1660).

■ 58-60 » Halsgevel tweeling (ca.1700) met versierde klauwstukken en een half rond fronton met schelpmotief. De hijsbalk bevindt zich in een beeldhouwd ovaal venster. De deurpartij van nr. 58 (later aangebracht) heeft twee pilasters en is bekroond met een driehoekig fronton.

■ 62 Sierlijke halsgevel (1658) in Hollands classicisme. De gevel heeft klauwstukken met dolfijnen. Onder de hijsbalk bevindt zich een versierd beeldhouwd ovaal venster. Onder de ramen zijn festoenen aangebracht. De gevelsteen toont een man met een vis. De onderpui dateert uit de 18de eeuw.

■ 77 Huis Bambeek P. Vingboons (1650).

Dubbel herenhuys in Hollands classicisme. Het huis heeft een vooruitspringende middenpartij, bekroond met een driehoekig fronton. Op de begane grond en de bel-etage zijn Dorische pilasters aangebracht; op de eerste en tweede verdieping Ionische pilasters. Opvallend is dat er in het midden ook een pilaster staat, waardoor de ingang zich aan de rechterzijde bevindt.

■ 82 Gasthuisapotheek (1887).

Het pand in renaissancestijl was de apotheek van het voormalige Binnengasthuis.

■ 84 Laboratorium voor Artsenijbereidkunde (1897) met toegangspoortje.

■ 87-89 Voormalige gebouw van de Maatschappij van de Werkende Stand (1883), nu Doelenzaal. De gevel is een combinatie neorenaissance (eerste verdieping) en Hollandse renaissance (tweede verdieping). De eerste verdieping heeft drie aaneengeschakelde rondboogvensters. In de venstertoppen zijn gereedschappen van een smid, timmerman en metselaar afgebeeld.

■ 95 Vincentius- of poppenhuis - P. Vingboons (1642).

In de stijl van het Hollands classicisme. De oorspronkelijke naam van dit huis is de Gulde Steur. De opdrachtgever was Joan Poppen, vandaar de bijnaam poppenhuis. De zandstenen lijstgevel heeft zes Corinthische pilasters en is bekroond met een groot driehoekig fronton. Het hoge dwarsdak heeft sierschoorstenen.

■ Achterzijde van de Oudemanhuispoort (A. van der Hart (1785)

Het poortje met twee Toscaanse zuilen is van natuursteen. Op het hoofdgestel staat een beeldhouwwerk dat de Mildheid, Armoede en Ouderdom uitbeeldt.

Blauwburgwal

De Blauwburgwal is gegraven in 1614 als dwarsgracht tussen het Singel en de Herengracht. De naam is afkomstig van de ververijen die hier in de 17de eeuw gevestigd waren. Het textiel werd meestal met blauwe verf behandeld.

■ 22 Klokgevel (1669).

Dit is de enige overgebleven verhoogde klokgevel in Amsterdam. De gevel heeft een extra trap met een klauwstuk. Op de klauwstukken staan siervazen. De ovale vensters en een pothuis bevinden zich aan de zijde van de Herengracht.

Grimburgwal

De Grimburgwal is een smalle, schilderachtige gracht in het hart van Amsterdam, gelegen tussen de Oudezijds Achterburgwal en het Rokin. Ooit maakte deze waterloop deel uit van de middeleeuwse stadsgracht en diende hij als verdedigingslijn rond de oude stadskern. Vandaag de dag is de Grimburgwal vooral bekend om zijn historische gevels, kleine bruggen en de nabijheid van de Universiteit van Amsterdam.

■ 2 Klokgevel (ca.1750).

■ 4 Trapgevel (ca.1650).

Sint Antonies Waag; Ingang Metselaarsgilde.

Buiten Bantammerstraat

- 3 Halsgevel (1652) in Hollands classicisme met pilasters, versierde klauwstukken en driehoekig fronton in de top. Hoge houten onderpui en souterrain.
- 5 Trapgevel (1652) in Amsterdamse renaissance met pilasters, hoge houten onderpui en souterrain.
- 7-9 Klokgevels (ca.1680) met hoge houten onderpui en souterrain.
- 129 Lijstgevel (ca.1725) van zandsteen in Lodewijk XV-stijl met rechte kroonlijst en kuif.
- 131 Lijstgevel (ca.1650). Woonhuis van de Nederlandse admiraal Michiel de Ruyter (1607-1676). Het reliëf, aangebracht in 1829, toont een borstbeeld van De Ruyter.

Prins Hendrikade

De Prins Hendrikade vormt de noordelijke rand van de binnenstad, van het Oosterdok tot het Westerdok. De straat ontstond in de tweede helft van de 19e eeuw, toen de stad haar oude zeewering aanpaste aan het nieuwe Noordzeekanaal en het Centraal Station in het water van het IJ werd gebouwd. Waar eeuwenlang open water tegen de stadsmuur klotste, verrezen nu kades, pakhuizen, loodsen en hotels om het groeiende scheepvaartverkeer te bedienen. De kade werd vernoemd naar prins Hendrik der Nederlanden (1820–1879), bijgenaamd 'de zeevaarder', broer van koning Willem III.

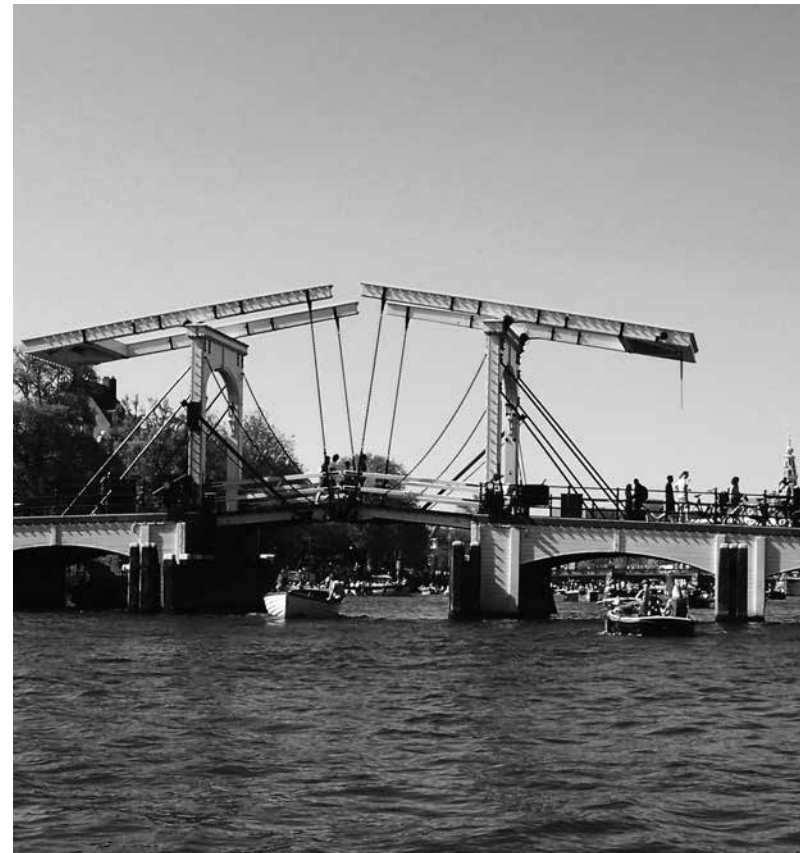
■ Noord-ZuidHollands Koffiehuis - H.J. Lelieman (1911).

Het gebouw werd opgetrokken in een Hollandse renaissance-stijl als wachtruimte voor passagiers van de Noord-Zuidhollandsche Tramweg-Maatschappij (NZHTM). Deze maatschappij exploiteerde vanaf 1881 een uitgebreid netwerk van stoom- en paardentramlijnen, dat Amsterdam verbond met plaatsen in Noord- en Zuid-Holland. De wachtruimte bood beschutting aan reizigers die vanaf hier hun tocht vervolgden naar bestemmingen als Volendam, Monnickendam en Den Haag. Het interieur van het koffiehuis ademt nog altijd de sfeer van die tijd, met een houten plafond en glas-in-loodramen waarin het wapen van Amsterdam is verwerkt. Op het dak prijkt een windwijzer in de vorm van een 17e-eeuws koopvaardij-schip, een directe verwijzing naar de maritieme geschiedenis van de stad. Bij de ingang staan replica's van de door Jan van der Heijden ontworpen olielantaarns, die in de 17e eeuw het Amsterdamse stratenplan van verlichting voorzagen. Na het verdwijnen van de tramlijnen in de 20ste eeuw behield het pand zijn publieke functie.

Amstel

De Amstel is een 31 kilometer lange rivier die begint in Uithoorn en doorloopt tot in het centrum van Amsterdam. Oorspronkelijk stroomde de rivier uit in het IJ, maar na de demping van het laatste deel van het Rokin in 1936 eindigt de Amstel tegenwoordig in het Rokin. Via ondergrondse buizen onder het Rokin en de Dam wordt het water van de Amstel alsnog naar het IJ geleid. Het eerste deel van de straat langs de rivier draagt nog steeds de naam 'Amstel'. Hier liggen talrijke woonboten, terwijl aan weerszijden monumentale herenhuizen uit de 17e en 18e eeuw het straatbeeld bepalen.

Magere brug.

■ **115 Koninklijk Theater Carré - J. van Rossum & W. Vuyk (1887).**

Oorspronkelijk bedoeld voor circus- en revuevoorstellingen, groeide Carré vanaf 1920 uit tot een algemeen theater met een breed programma. Tegenwoordig staan cabaret, muziek en dans centraal. Het theater is ontworpen in een eclectische stijl. De voorgevel is neoclassicistisch, met vier bouwlagen en een uitspringende middenpartij op Ionische zuilen. Aan weerszijden bevinden zich zestien vensters, waarvan de onderste bekroond zijn met driehoekige frontons.

Opvallende decoraties verwijzen naar de circushistorie: clownshoofden, paarden, en in het fronton twee leeuwen met een kroon. De kap heeft een stalen constructie met houten betimmering en overspant 37 meter. Bij een verbouwing in 2004 zijn schilderijen ontdekt uit verschillende periodes, die het rijke verleden van het theater zichtbaar maken.

■ **134-136 Hoekhuis brede klokgevel (ca.1650) met onderpui in Lodewijk XVI-stijl.**

■ **172-174 Pilastergevel (ca.1670) in Hollands classicisme.** Opvallend is het driehoekig fronton dat gedragen wordt door vijf Ionische pilasters. In het fronton zijn een wapenschild en festoenen aangebracht. Daaronder vier ronde raampjes met beeldhouwde omlijsting. De twee klauwstukken zijn versierd en bevinden zich boven de tweede verdieping.

■ **180 Trapgevel (1616) in Hollandse renaissance met sierblokjes en toppilaster.** Daaronder is een vrouwenhoofd aangebracht.

■ **186 Klokgevel (ca.1720) in Lodewijk XIV-stijl met rijk beeldhouwde top.**

■ **190 Lijstgevel (ca.1730) met versierde deuromlijsting en dubbele stoep.** Op het dak drie dakkapellen.

■ **216 Huis met de Bloedvlekken - A. Dortsman (1671).**

Dit dubbele herenhuis in strak Hollands classicisme heeft een zandstenen lijstgevel en een rechte kroonlijst met balustrade. In het midden springt de balustrade cirkelvormig terug en bevat deze een wapenschild. De ingang heeft twee zuilen waarop een balkon rust. In de deuromlijsting is in Romeinse cijfers het jaartal te zien. De naam Huis met de Bloedvlekken is ontleend aan een overlevering. Coenraad van Beuningen (1622-1693), een bekend en rijke bewoner van dit huis, werd in zijn laatste

levensjaren krankzinnig. Hij heeft met zijn eigen bloed op de zandstenen gevel zijn naam, de naam van zijn vrouw, driemasters, Hebreeuwse letters en kabbalistische tekens geschreven. Als we goed kijken, kunnen we deze tekens nog zien.

■ **218 Brede lijstgevel (ca.1725) in Lodewijk XIV-stijl met versierde steunbalken, een dubbele stoep en souterrain.** De deur en het venster van de eerste etage zijn rijkversierd.

■ **220 Verhoogde lijstgevel (ca.1725) in Lodewijk XIV-stijl met versierde middenverhoging, versierd jaarcijferschild en twee mythische figuren in de top.**

■ **Magere Brug (1934).**

De naam Magere Brug is afgeleid van de eerste brug die hier rond 1670 lag. Het was een 'smalle of magere' brug, die alleen toegankelijk was voor voetgangers. De Magere Brug heeft negen doorgangen en wordt 's avonds door honderden lampjes verlicht.

Het Begijnhof

Het Begijnhof is een stille enclave in het hart van Amsterdam, waar de echo's van de middeleeuwen nog altijd voelbaar zijn. Hier leefden eeuwenlang de begijnen: vrouwen die zich toededen op een religieus en ingetogen bestaan, zonder zich volledig te onderwerpen aan het kloosterleven. Ze legden de gelofte van kuisheid af, maar behielden een zekere vrijheid; trouwen bleef mogelijk, en hun gemeenschap stond los van kerkelijke orden. Wanneer het Begijnhof precies werd gesticht, blijft onduidelijk, maar in een oorkonde uit 1389 duikt het voor het eerst op. In die tijd lag het hof geheel omsloten door water, bereikbaar via één poort aan de Begijnsteeg. De oorspronkelijke middeleeuwse huizen zijn vrijwel allemaal verdwenen, maar het hof zelf ademt nog altijd die diepe gelaagdheid van tijd. Opvallend is dat het Begijnhof bijna een meter lager ligt dan de rest van de binnenstad: wie het betreedt, daalt letterlijk af naar een ouder Amsterdam. Tot 1971 was het hof nog bewoond door begijnen. Met het overlijden van zuster Antonia, de laatste bewoonster, sloot een eeuwenoude levenswijze zich af. Toch leeft de geest van hun gemeenschap voort, in de stilte van de binnentuin en de beslotenheid van dit verborgen hof, verscholen achter de drukte van de stad.

■ Begijnhof Poort (1574).

Op de poort staat een afbeelding van St. Ursula, de patrones van de Amsterdamse begijnen. Hoewel op de poort het jaarcijfer 1574 vermeld staat, verkeert de poort door een aantal restauraties niet meer geheel in originele staat.

Bebouwing op het Begijnhof:

- 1 Klokgevel (ca.1750) twee ramen breed.
 - 2-3 Twee tuitgevels (1590).
 - 4 Klokgevel (ca.1750) 1 raam breed.
 - 5 Klokgevel (ca.1710).
 - 6 Klokgevel (ca.1550) met verbindingsstuk.
 - 7 Klokgevel (1775) met hoge stoep.
 - 8 Trapgevel (ca. 1475) in sobere Amsterdamse renaissance.
 - 9 Lage klokgevel (ca.1750).
 - 10 Tuitgevel (ca.1750).
 - 11 Klokgevel (1673) gevelsteen met Sint Willibrord.
 - 12 Tuitgevel (ca.1750).
 - 14 Zijkant van tuitgevel; de ingang staat op het terrein van het Amsterdams Museum (ca.1750).
 - 15, 16, 17 Drie huizen onder een dwarsgeplaatste kap.
 - 18 Huis met houtskelet uit de middeleeuwen.
 - 19-20 Halsgevel-tweeling (1721) in Lodewijk XIV-stijl met houten onderpui. Op de gevelsteen (vermoedelijk uit beeldhouwerij van Hendrick de Keyser) staan Jozef, Maria en Jezus.
 - 21 Tuitgevel (ca.1750).
 - 22 Halsgevel (1736) in Lodewijk XIV-stijl met jaarcijfer en siervazen.
 - 23 Halsgevel (1660) in Hollands classicisme met Johannes de Doper in de vorm van een engel.
 - 24 Tuitgevel (1670) gevelsteen met Sint Ursula (1640).
 - 25 Tuitgevel (1670) met Latijnse opschrift 'Iniuria ulciscenda oblivione' (onrecht moet gewroken worden door het te vergeten).
 - 26 Klokgevel Huis Bethanie (ca.1750) in Lodewijk XV-stijl met dwarsgeplaatste trap.
 - 27 Klokgevel (1775) in Lodewijk XIV-stijl. Opvallend is de gevelsteen met kroon, met daaronder Maria en Jezus en het opschrift 'S Maria'.
 - 28 Tuitgevel (1680).
 - 29 Begijnhofkapel van de hh. Johannes en Ursula - P. Vingboons (1671).
- In de 17e eeuw mochten rooms-katholieken in de Republiek hun geloof niet openlijk belijden. De officiële kerken waren voorbehouden aan de hervormden, waardoor katholieken hun toevlucht zochten tot zogenaemde schuilkerken: verborgen gebedsruimtes die achter gevels of in woonhuizen verscholen lagen, gedoogd zolang zij niet te zichtbaar waren.

Haarlemmerstraat en Haarlemmerdijk

De Haarlemmerstraat vormt van oudsher de verbindingsroute tussen Amsterdam en Haarlem. Vanuit het Singel voert de straat westwaarts en gaat halverwege over in de Haarlemmerdijk, die doorloopt tot het Haarlemmerplein. Waar nu een levendige stadswijk ligt, bevond zich in eerdere eeuwen de westelijke buitenrand van Amsterdam. Llangs de straat vestigden zich talloze ambachtslieden en kleine bedrijven. De Haarlemmerstraat was daarmee niet alleen een doorgangsweg, maar ook een werkstraat: een plek waar handel, nijverheid en dagelijks leven elkaar kruisten. Vandaag de dag herinnert de mix van historische panden en bedrijvigheid nog altijd aan die vroegere rol als toegangspoort tot de stad.

■ 1 Woon-/winkelpand (1630).

De klokgevel is in 1685 aangebracht en heeft aan weerszijden siervazen en is bekroond met een halfronde fronton. Het pand heeft aan de zijde van het Singel een stoep en een pothuis. Het huis is gebouwd op drie kelderlagen, waarvan er één via een tunnel onder de weg door met het Singel is verbonden.

■ 59 Halsgevel (ca.1725) met in de gevelsteen een ooievaar.

■ 75 West-Indisch Huis (1617).

Het West-Indisch Huis, gebouwd in de stijl van het Hollands classicisme, staat op de plaats van de in 1617 gesloopte Haarlemmerpoort. Tot 1623 werd het gebruikt als vleeshal en kazerne van de Amsterdamse schutterij en vanaf 1623 als zetel van de Heren van Negen van de West-Indische Compagnie (WIC). In de compagniezaal besloten de Heren op het eiland Manhattan (nu New York) het fort Nieuw Amsterdam te bouwen. Ook de veroverde schatten van Piet Heijn (de zilvervloot) werden in het huis opgeslagen. Na het vertrek van de WIC heeft het gebouw dienstgedaan als hotel, weeshuis en bedrijfsruimte. In 1825 werd het eigendom van de Hersteld Evangelische-Lutherse Gemeente. De voorgevel aan de zijde van de Haarlemmerstraat dateert uit 1825 en bestaat uit een gepleisterde gevel met zeven vensters. In het midden staat een Ionische poort. De gevel is bekroond met een driehoekig fronton, waarin het symbool van de Lutherse kerk, een zwaan met uitslaande vleugels, afgebeeld is.

■ 79 Voormalige trapgevel (ca.1615), nu klokgevel, in sobere Amsterdamse renaissance. Opvallend zijn de leeuwenmaskers.

■ 83 Art nouveau woon-/winkelhuis (1906) met jugendstilgevel. Op de tweede verdieping wordt de erker ondersteund door een boog die de vorm heeft van een hoefijzer. De erker is uitgebouwd en heeft natuurstenen gebogen vormen.

aan weerszijden zijn aangebracht. Een subtiel maar veelzeggend detail is de herhaaldelijk aangebrachte letter 'U' in de gevel, een duidelijke verwijzing naar de opdrachtgever: de Levensverzekeringsmaatschappij Utrecht.

■ 30-32 (hoek Herengracht 184) Woon-/winkelpanden - H.P. Berlage (1897) van rood natuursteen met erkers en een hoektoren met aan de onderzijde een beeld van een olifant.

■ 42 Winkelpand (1900) in art-nouveau met halfronde erkers.

■ 44 Winkelpand - F.M.J. Caron (1903) in art-nouveau met halfronde erkers.

■ 46-50 Pand van meubelmagazijn 't Binnenhuis - J.F. Staal (1907).

De architect heeft zich duidelijk laten inspireren door H.P. Berlage.

■ 52-54 Woon-/winkelpand - G.A. van Arkel (1902) met een combinatie van rode baksteen en natuursteen. In de bogen is groene geglaazuurde baksteen aangebracht. Opvallend zijn de erkers en de vensters. Zoals bij de meeste ontwerpen van Van Arkel is zijn naam terug te vinden op het pand, ditmaal onder de erker op de hoek.

Westermarkt

Het plein kreeg al vroeg in de zeventiende eeuw vorm, maar de voltooiing van de Westerkerk gaf het zijn monumentale uitstraling. Aan de westzijde van de kerk bevond zich van 1620 tot 1655 het kerkhof, dat bedoeld was voor de meer gegoede burgers van de stad. Terwijl de Jordaan groeide en bevolkt raakte, fungeerde dit kerkhof als de laatste rustplaats voor talloze Amsterdammers. De aanwezigheid van het kerkhof verleende het plein een plechtig karakter, dat nog altijd in de architectonische details zichtbaar is. Wanneer men de kerk nadert, zijn de twee toegangspoorten nog steeds herkenbaar. Ze zijn sober maar betekenisvol vormgegeven, met in elk half rond fronton een reliëf van doodshoofden en beenderen. Zulke memento mori-motieven waren in de zeventiende eeuw een gebruikelijke herinnering aan de sterfelijkheid van de mens. De poorten markeren daarmee niet alleen de toegang tot de kerk, maar ook tot het domein van de doden, en vormen zo een tastbare herinnering aan de verdwenen begraafplaats die hier ooit lag.

■ Westerkerk - Hendrik de Keyser (1631).

De Westerkerk geldt als een van de markantste bouwwerken van Amsterdam en is een toonbeeld van de Hollandse renaissancestijl. Het kerkgebouw werd ontworpen door stadsbouwmeester Hendrick de Keyser en na diens overlijden in 1621 voltooid door zijn zoon Pieter. In 1631 werd de kerk officieel in gebruik genomen. De bouw vond plaats in een periode van economische bloei, toen Amsterdam zich ontwikkelde tot handelsmetropool en de jonge gereformeerde kerk behoefte had aan representatieve, ruimtelijke gebouwen voor de eredienst. De Westerkerk is de grootste van de drie hallenkerken die De Keyser ontwierp (naast de Zuiderkerk en de Noorderkerk). Het grondplan is een klassieke kruiskerk, maar de binnenruimte is open en licht, met een houten tongewelf dat een zekere soberheid uitstraalt. Deze eenvoud past bij de calvinistische traditie, waarin de nadruk niet lag op altaar en beelden, maar op de verkondiging van het Woord. Toch spreekt uit de maatvoering en de verhoudingen een uitgesproken gevoel voor monumentaliteit. De gevels zijn opgetrokken uit baksteen, verlevendigd met natuurstenen accenten. De toepassing van horizontale banden en pilasters in lichte zandsteen contrasteert met het rode metselwerk en verleent de kerk een evenwichtige en krachtige uitstraling. Onlosmakelijk verbonden met de Westerkerk is de beroemde Westertoren, die met zijn 85 meter de hoogste kerktoeren van Amsterdam is. Hij werd voltooid in 1638 en draagt de keizerskroon van Maximiliaan van Oostenrijk, het symbool dat de stad al sinds de vijftiende eeuw in haar wapen voert. De toren werd niet alleen een oriëntatiepunt voor de scheepvaart, maar groeide ook uit tot een geliefd stadssicoon. Tot op de dag van vandaag domineert de Westertoren de skyline van de westelijke binnenstad en klinkt er elk kwartier het carillon. Tegenwoordig is de Westerkerk nog steeds in gebruik voor kerkdiensten van de Protestantse Gemeente Amsterdam, maar ze vervult ook een bredere maatschappelijke rol. De kerk ontvangt bezoekers uit de hele wereld en fungeert als concertlocatie, toeristische trekpleister en historisch monument. Met haar monumentale architectuur, rijke geschiedenis en voortdurende aanwezigheid in het stadsbeeld belichaamt de Westerkerk de verwevenheid van Amsterdam met zijn zeventiende-eeuwse verleden, terwijl zij tegelijk een levend onderdeel van de stad is gebleven.

Oudezijds Voorburgwal

De Oudezijds Voorburgwal is een van de oudste grachten van Amsterdam en vormt het hart van de middeleeuwse stad. De gracht ontstond in de 14e eeuw als verdedigings- en afwateringskanaal en ontwikkelde zich tot een belangrijke handelsroute. Langs de wal verrezen kloosters, pakhuizen en later woonhuizen en bordelen. Wie hier loopt, volgt de vroegste geschiedenis van Amsterdam, zichtbaar in het stratenpatroon en de eeuwenoude gevels.

■ 2 Vredenburg (1836). De gevel van het voorhuis is door architect N.C. Bleijs in 1890 ontworpen in een neogotische stijl. Het huis heeft verschillende functies gehad, zoals een oude vrouwenhuis. Het ernaast gelegen Vredehofje herinnert hier nog aan.

■ 14 Het Wapen van Riga/ Leeuwenburg en Burcht van Leiden (1605).

Trapgevel in Hollandse renaissance gebouwd voor een koopman uit Riga. Het huis heeft een houten skelet met beplankingen die als dunne stenen muurtjes zijn uitgevoerd.

De zijgevel is uitgebouwd op de uitstekende balkenlaag. De voorgevel helt naar voren. In de gevel tussen de begane grond en de eerste etage zijn leeuwenkoppen en een gevelsteen aangebracht, waarop is afgebeeld het wapen van Riga (de twee sleutels), met daaronder een burcht waaruit een leeuwenkop steekt.

■ 18 Int Stodt Van Egmond (1615).

Woonhuis in Hollandse renaissance. Alleen het middendeel van het huis is nog in originele staat. De trapgevel is in 1939 vervangen door de huidige tuitgevel. Opvallend zijn de door schilden verbonden pilasters en de natuurstenen accoladebogen. De deelsteen wordt aan weerszijden geflankeerd door fraaie leeuwenmaskers. In het midden van de steen is het kasteel van Egmond afgebeeld.

■ 19 Brede pilasterhalsgevel (1656) in Hollands classicisme, met op de tweede en derde verdieping Corinthische pilasters, op de begane grond en de eerste verdieping Ionische pilasters. Rijkversierde klauwstukken met afbeeldingen van dolfinen. De top is bekroond met een halfond fronton.

■ 23-25 Klokgevels (ca.1680) met ovale vensters, festoenen en halfronde frontons.

40 Het museum Ons Lieve Heer op Solder (1630).

De van oorsprong classicistische halsgevel is in de 18de eeuw omgebouwd tot tuitgevel. De zolderkerk is gebouwd over de volledige zolders van het huis aan de Oudezijds Voorburgwal en het huis aan de Heintje Hoeksteeg. Aan de voorzijde bevindt zich geen hijsbalk, wat bijzonder is. De hijsinstallatie bevindt zich in de Heintje Hoeksteeg aan de zijgevel. De voorgevel is vier ramen breed en heeft een gedeeltelijke houten onderpui met puibalk. In 1661 werd het huis gekocht door kousenkoopman Jan Hartman. Op zolder werd in 1663 de rooms-katholieke schoolkerk *Het Hert* ingericht, gewijd aan de Heilige Nicolaas. In 1739 wordt na een uitgebreide verbouwing de naam gewijzigd in Ons Lieve Heer op Zolder. Sinds 28 april 1888 is de kerk in gebruik als museum.

De Nieuwendijk

De Nieuwendijk behoort tot het oudste deel van Amsterdam. Rond 1170 werd hier een dijk aangelegd langs de westelijke oever van de Amstel, een bescheiden begin van wat later zou uitgroeien tot de stad. Archeologische opgravingen hebben aangetoond dat zich omstreeks 1250 al vissers, agrariërs en ambachtslieden in dit gebied vestigden. Daarmee vormt de Nieuwendijk niet alleen een van de vroegste bewoningskernen van Amsterdam, maar ook de oudste winkelstraat van de stad. Eeuwenlang heeft zij een levendig aanbod van handelswaar geboden, een traditie die tot op de dag van vandaag voortduurt. Naast de vele winkels herinneren ook enkele panden uit de zestiende eeuw aan dit rijke verleden.

De Nieuwendijk ca. 1910.

- 5 Eenvoudige tuitgevel (1656).
- 8 Halsgevel (ca.1700) met versierde hijsbalk en klauwstukken, twee hoekvazen en twee gevelstenen.
- 18 Hoge klokgevel (ca.1650).
- 24 Trapgevel (1611) in Hollandse renaissance met leeuwenmaskers en een beeldhouwde stierenkop in de lijst boven de onderpui.
- 30/hoek Engelsesteeg Trapgevel Het Duyffgen (1630) in sobere Amsterdamse renaissance. Opvallend zijn de zandstenen sierblokjes en de beeldhouwde duif boven het middelste venster van de eerste verdieping. De stoep bevindt zich aan de Engelsesteeg.
- 50 (hoek Martelaarsgracht) Het 'Huis met de negen gouden ruiten' (1723), met in de top drie vazen en het familiewapen 'negen ruiten'.
- 53 Klokgevel (ca.1625) met versierde klauwstukken en een kuif.
- 61 Halsgevel (ca.1725) met versierde klauwstukken. Boven de hijsbalk een afbeelding van een zwart paard.

- 63 Klokgevel (ca.1775) met trosversieringen en in de top een half rond fronton.
- 65 Halsgevel (ca.1775) met versierde klauwstukken en op de ronde top een kuif.
- 68 Klokgevel (ca.1740) met versierde klauwstukken. In het halfronde fronton staat een roofvogel op een burcht.
- 74 Klokgevel (ca.1730) in Lodewijk XIV-stijl met naar binnen lopende versierde klauwstukken en in de top een kuif.
- 89 Woon-/winkelpand - G.A. van Arkel (1887) gebouwd in een combinatie van neogotiek en Italiaanse neorenaissance.

De lijstgevel werd gebouwd in opdracht van fotografisch atelier Greiner. De versieringen hebben betrekking op het fotografisch ambacht. Boven het venster van de eerste etage is het stadswapen van Amsterdam aangebracht. Boven het venster van de tweede etage zijn driehoekige frontons met schelpmotieven geplaatst.

- 93-91 Woon-/winkelpand (1886) in eclectische stijl.
- 113 Verhoogde trapgevel (1635) in sobere Amsterdamse renaissance. Boven de hijsbalk is een pilaster naar de top aangebracht. Onder de hijsbalk bevinden zich twee hijsluiken. Bij het onderste luik zijn twee vensters te zien. Boven het middelste venster, op de eerste verdieping, is een gevelsteen aangebracht met een galopperend zwart paard en een ruiter.
- 161 Verhoogde halsgevel (1649) in Hollands classicisme met pilasters en versierde klauwstukken. De top is bekroond met een driehoekig fronton. Het huis heeft een versierde hijsbalk, een hijsluik en naast het zolderluik twee versierde ovale ramen.

Westelijke Eilanden

De Westelijke Eilanden, Prinseneiland, Bickerseiland en Realeneiland, zijn tussen 1614 en 1615 aangelegd op een dichtgeslibd deel van het IJ. In de 17e eeuw vestigden zich hier voornamelijk zware en vervuilende bedrijfstakken, zoals teerkokerijen, scheepswerven, visrokerijen en pekelerijen. Rond 1800 stonden er circa 125 pakhuizen op de eilanden, naast de woningen die waren gebouwd voor de vele arbeiders. De Westelijke Eilanden ontwikkelden zich in deze periode tot een belangrijk woon- en werkgebied. Tot ver na de Tweede Wereldoorlog bleef het karakter van het gebied industrieel. In de jaren zeventig van de 20e eeuw leidde de crisis in de scheepsbouw echter tot de sloop van een groot aantal pakhuizen en fabrieksgebouwen. Dankzij de inzet van buurtbewoners bleef een deel van het oorspronkelijke karakter behouden. Tegenwoordig hebben de eilanden een geheel ander aanzien. Van stank en vervuiling is geen sprake meer; de Westelijke Eilanden zijn veranderd in een rustige en geliefde woonomgeving.

Prinseneiland

Dit is de kleinste van de drie eilanden. In de 18de eeuw stonden hier vooral pakhuizen.

■ 79-85 Vierlingpakhuis Vrede (1720).

Vierlingpakhuis Vrede ca. 1963.

■ 77 Roode Pakhuis (1680).

Galgensstraat

Vanaf hier had men tot 1795 uitzicht op de Volewijk (aan de overzijde van het IJ) waar de lichamen van de veroordeelden werden tentoongesteld aan de galgen.

■ 8 Lage klokgevel (1680).

Bickerseiland

In 1631 verwierf de koopman en regent Jan Bicker (1591–1653) het gehele Bickerseiland. Hij liet er scheepswerven en pakhuizen bouwen en vestigde zich zelf op het eiland, in een huis op de hoek van de Grote Bickersstraat en de Minnemoersstraat. Dit huis, voorzien van een toren die uitzicht bood over het eiland en het IJ, werd rond 1700 gesloopt. Vanaf circa 1640 ontwikkelde Bickerseiland zich tot een belangrijk centrum van scheepsbouw in Amsterdam, een functie die het tot 1890 vervulde. In de jaren zestig van de twintigste eeuw werden op het eiland grootschalige kantoorcomplexen gerealiseerd, waarvoor meerdere historische panden plaats moesten maken. Bewoners organiseerden daarop actiegroepen om verdere sloop van pakhuizen te voorkomen. Hun inzet leidde ertoe dat een deel van de bebouwing behouden bleef en dat het gebied een woonfunctie kreeg. Tegenwoordig is Bickerseiland een aantrekkelijk gebied om te wonen en te werken.

Bickersgracht 3-9 - ca. 1910.

Realeneiland

Het Realeneiland zelf dankt zijn naam aan Reynier Reael (1588–1648), een invloedrijk koopman en bestuurder, die in zijn tijd veel grond en woningen op het eiland in bezit had.

■ Drieharingenbrug

De smalle brug vormt de verbinding tussen het Prinseneiland en het Realeneiland. Oorspronkelijk bestond zij uit een houten brugschuit. De huidige naam verwijst naar een gevelsteen met drie schoorstenen, te vinden in de Vierwindenstraat.

De neoclassicistische voorgevel is rijkversierd en bekroond met een driehoekig fronton. Omstreeks 1930 is de schouwburg grondig verbouwd. De gevel bleef origineel. Tijdens de Tweede Wereldoorlog heeft de Duitse bezetter de naam gewijzigd in Joodse Schouwburg en mochten er alleen Joodse artiesten optreden voor uitsluitend Joods publiek. Vanaf 1942 werd de schouwburg als deportatieplaats gebruikt en zijn er meer dan 70.000 mensen gedeporteerd naar een van de nazivernietigingskampen. Als we het gebouw betreden, komen we op een rustige binnenplaats met twee sobere galerijen. Op de resten van de muur van het voormalige toneel is een obelisk geplaatst in de vorm van een Davidster. Daarachter staat de tekst: 'Ter herinnering aan hen die van deze plaats werden weggevoerd 5700-5705 (1940- 1945)'. Rechts, bij de uitgang van de schouwburg, staat een vitrine waarin de eeuwige vlam brandt, met daarachter een namenwand waarin alle 6.700 familienamen van de uit Nederland gedeporteerde en vermoorde Joden staan gegraveerd. Deze namen staan symbool voor alle 107.000 Joodse slachtoffers uit Nederland. Op de eerste en tweede verdieping is een expositie te bezichtigen over de vervolging van de Joden tijdens de Tweede Wereldoorlog. De schouwburg is dagelijks vrij toegankelijk.

■ 36 Asymmetrisch pand (G.A. van Arkel/1892) in eclectische stijl met veel neorenaissance en enkele art-nouveau-elementen. Opvallend is de halsgevel in de vorm van een trap. Boven de ingang is een erker aangebracht. Naast het balkon staat het jaarcijfer 1892.

■ 41-41a Hoofdgebouw van dierentuin Artis 'Natures Artis Magistra' - J. van Maurik (1855).

■ 45 Achterzijde bibliotheek Artis - G.B. Salm (1868). Het eclectische gebouw is opgetrokken uit gele en rode baksteen. De bibliotheek heeft een zeer grote collectie natuurwetenschappelijke boeken. Opvallend zijn de naamplaquettes die zowel in de dierentuin als aan de straatzijde boven de ramen zijn aangebracht. De werken van de op de plaquettes aangegeven wetenschappers zijn in de bibliotheek terug te vinden. De diergrafitto's zijn van J. Groenestijn.

■ 52 Sint Jacobs-gesticht - W.J.J. Offenberg (1863), tegenwoordig een wooncomplex. Het poortje in eclectische stijl met in de top Sint Jacob en aan weerszijden twee bejaarden, herinnert aan het voormalig gesticht.

■ 47 Huize Weltevreden (ca.1820); houten huisje met een stenen dakopbouw.

■ 49 Huize Welgelegen (ca.1740), opgetrokken uit baksteen. In tegenstelling tot Huize Weltevreden heeft het een souterrain. De vleugelstukken van de dakkapel zijn versierd met Lodewijk XIV-ornamenten.

Plantage Lepellaan

■ 6 Villa Coninck Westenberg - W. Springer (1874). Een uit bak- en natuursteen opgetrokken stadsvilla in eclectische stijl, met veel ornamenten, waaronder vazen en beelden. Bijzonder zijn de twee hoekpaviljoens.

■ 60/62 Stadsvilla's (ca.1875) in neoclassicistische stijl.

■ 53 Artis Aquarium - G.B. Salm (1882).

Het eclectische gebouw, met veel neoclassicistische kenmerken, is oorspronkelijk ontworpen als een gecombineerde huisvesting voor het aquarium, het museum en de collegezalen. De hoge stoep met balustrade en aan weerszijden een trap, is opgetrokken uit rode zandsteen. Zes Dorische pilasters dragen het hoofdstel dat is bekroond met een driehoekig fronton. Aan weerszijden staan hoekpaviljoenen met Corinthische pilasters en een driehoekig fronton. De koepel (aan de Muidergracht) was tot 1925 collegezaal, maar is sinds 1926 in gebruik als museum met diorama.

Het aquarium is bijzonder en was ten tijde van de opening de mooiste en grootste van de wereld. Onder het aquarium loopt een uitgebreid en ingenieus filtersysteem.

Artis Aquarium.

Henri Polaklaan

De laan maakt door de vele bomen en grote huizen een ruimtelijke indruk.

■ 38-40 Voormalig kerkgebouw van de Nieuwe Apostolische Kerk - H.F. Sijmons (1913) in de stijl van H.P. Berlage. De kerk is symmetrisch en heeft twee torens. De hoge trap en het glas-in-loodraam geven het gebouw een statige indruk.

■ 6-12 Voormalig Portugees Israëlitisch Ziekenhuis - H. Elte (1916) in de stijl van H.P. Berlage. Het gebouw is asymmetrisch en heeft drie topgevels en een erker.

Boven de ingang zien we een pelikaan die haar jongen voert.

■ 9 De Burcht - H.P. Berlage (1900).

Dit is het oudste vakbondsgedebouw in Nederland en is gebouwd in opdracht van de Algemene Nederlandse Diamantbewerkers Bond (ANDB). Het gebouw in de stijl van de Amsterdamse School bestaat uit vier etages, bekroond met een toren. Zeer opvallend zijn de monumentale stoep en de ingang. Hierboven is het vakbondsmonogram aangebracht. In de gevelwand is de toren opgenomen met bovenin een rond venster met embleem in de vorm van een geslepen diamant. De eenvoudige gevel is bekroond met bloemmotieven en initialen van de vakbond. Op de eerste verdieping zijn de ramen hoger om de lichtinval te bevorderen. In het gebouw is tegenwoordig het Vakbondsmuseum gevestigd.

■ Blauwe Ronde Theehuis - H.J.A.B. Baanders (1937).

Het Blauwe Theehuis, midden in het Vondelpark, is een van de meest markante voorbeelden van het Nieuwe Bouwen in Amsterdam. Architect H.J.A. Baanders ontwierp het in 1937 als een modern, licht en open paviljoen, bedoeld om bezoekers van het park een eigentijdse plek van rust en ontmoeting te bieden. Het gebouw onderscheidt zich door zijn karakteristieke vorm: drie ronden, naar boven toe smaller wordende terrassen, als gestapelde schotels, die rusten op ranke stalen kolommen. Deze constructie geeft het paviljoen een bijna zwevend aanzien, alsof het boven het park lijkt te balanceren. De toepassing van staal, glas en beton weerspiegelt het Nieuwe Bouwen: functionaliteit, transparantie en een harmonieuze relatie tussen architectuur en omgeving.

Dankzij de open opzet en de rondom doorlopende vensterpartijen biedt het theehuis een panoramisch uitzicht over het Vondelpark. Denaamverwijst naar de oorspronkelijke blauwe kleurstelling van de gevel en het staalwerk, die het modernistische karakter van het bouwwerk nog eens versterkte. Het theehuis is in de loop der jaren uitgegroeid tot een geliefde ontmoetingsplek voor Amsterdammers en bezoekers, een zeldzaam voorbeeld van vooroorlogse modernistische parkarchitectuur dat zijn oorspronkelijke functie en uitstraling grotendeels heeft behouden.

■ Het Paviljoen - W. Hamer (1883).

Het Paviljoen is een eclectisch bouwwerk waarin vooral invloeden van de Italiaanse neorenaissance herkenbaar zijn. Het gebouw verrees als bestuurs- en vergaderruimte voor de initiatiefnemers die in 1864 het Vondelpark tot stand brachten. Het ontwerp is streng symmetrisch opgebouwd, met een breedte van 35 meter en een diepte van 10 meter. Twee imposante stenen trappen leiden naar een verhoogd terras, dat in het midden wordt afgesloten door een sierlijke balustrade. Op de beide hoeken verrijzen torentjes, die het gebouw een statig silhouet geven. Boven op het dak prijkt het wapen van Amsterdam, geflankeerd door twee leeuwen. Op hun schilden staan de jaartallen 1864 en 1880 vermeld. Het eerste verwijst naar het jaar waarin het contract met de oorspronkelijke architecten van het Vondelpark werd gesloten; het tweede markeert het jaar van de overeenkomst met Hamer zelf, waarmee de bouw van dit representatieve paviljoen haar beslag kreeg.

Vondelstraat

■ 140 Hollandsche Manege - A.L. van Gendt (1882).

In 1882 werd dit pand, oorspronkelijk een woonhuis, ingrijpend verbouwd tot directeurswoning en manege. Architect A.L. van Gendt liet zich bij het ontwerp inspireren door de beroemde Spanische Reitschule in Wenen, wat duidelijk te zien is in de monumentale grandeur van het gebouw. Wie door de imposante entree naar binnen gaat, betreedt het hart van de manege. De voormalige tuin werd in 1882 overkapt met een deels glazen dakconstructie, gedragen door elegante halfronde ijzeren spanten. Het licht dat hierdoor naar binnen valt, verleent de ruimte een bijna orangerieachtige sfeer. De negentiende-eeuwse allure is nog altijd tastbaar.

Leidsestraat.

De grachten

Het Venetië van het noorden

Amsterdam is beroemd om zijn grachten en monumentale grachtenhuizen. In 1582 noemt de Italiaanse schrijver Guicciardini de stad Amsterdam het Venetië van het Noorden. De schrijver doelt daarmee op de grote overeenkomsten tussen Amsterdam en Venetië op het gebied van (zee)handel, tolerantie, kosmopolitisme en kunst in de breedste zin van het woord.

De oorsprong van de grachten gaat terug naar de middeleeuwse stadskern, die gevormd werd door het Singel, de Kloveniersburgwal en de Gelderseksade.

Bij de stadsuitbreidingsplannen van 1598 en 1609 kregen de vier concentrische (hoofd)grachten vorm. Stadsarchitect Hendrick Jacobsz. Staets kreeg van het gemeentebestuur de opdracht het Singel te verbreden en daaromheen drie grachten aan te leggen. Staets ging op bijna classicistische wijze te werk.

De vier hoofdgrachten werden in een gordel om de oude stadskern gelegd en bestonden uit: Singel (1425, verbreed in 1586/1609), Herengracht (1586/1609), Keizersgracht (1612) en Prinsengracht (1612).

Tussen 1662 en 1665 werden de hoofdgrachten verbonden met de rivier de Amstel. De hoofdgrachten werden doorsneden door de kleinere radiaalgrachten, zoals de Brouwersgracht, de Leidsegracht en de Leliegracht. In de volkswijk de Jordaan werden elf radiaalgrachten aangelegd, waarvan er in 19de eeuw zes om hygiënische redenen zijn gedempt. Andere radiaalgrachten zijn gedempt om de stad beter bereikbaar te maken. Bij de demping van de Rozengracht (1890) en Warmoesgracht (1895) werd een tramverbinding naar het westelijk deel van de stad aangelegd. Andere voorbeelden van gedempte grachten zijn de Elandsgracht, de Lindengracht, de Vijzelgracht en de Nieuwezijds Voorburgwal.

De hoofdgrachten en de radiaalgrachten zijn met elkaar verbonden door straten, stegen en historische bruggen.

De vier hoofdgrachten hebben een gezamenlijke lengte van tien kilometer, waarlangs ruim 2.000 huizen en grotere gebouwen staan. Hier van hebben er ruim 1.600 het predikaat rijksmonument.

Herengracht

De gracht is genoemd naar de invloedrijk Heren XVII van de Vereenigde Oost-Indische Compagnie (VOC).

De Herengracht was al gegraven in 1586, maar is bij de stadsuitbreiding van 1609 doortrokken tot aan de Amstel. Om de hoge aanlegkosten terug te verdienen, bood het gemeentebestuur aan de rijke kooplieden al tijdens de aanleg grote stukken grond te koop aan. De kooplieden woonden tot dat moment vooral rondom De Oude Kerk en de Warmoesstraat. De percelen grond werden onder voorwaarden verkocht. Zo kwamen alleen rijke kooplieden voor een perceel in aanmerking, moesten zij de bestrating van de kade voor het huis zelf bekostigen, mochten de kavels niet worden opgedeeld en mochten er geen ophaalbruggen over de gracht worden aangelegd.

De Herengracht ontwikkelde zich in de 17de eeuw tot het centrale handelscentrum van de stad. De panden aan de gracht zijn imposant en vertonen veel Franse invloeden. De Lodewijk-stijlen komen dan ook veelvuldig voor. Deze oudste panden aan de Herengracht, zijn gebouwd vlak na de stadsuitleg. Tussen de radiaalgracht, de Leidsegracht en de rivier de Amstel ligt de Gouden Bocht. Hier staan op grote kavels de meest grote en luxe 'stadspaleizen', gebouwd in de 17de eeuw.

Herengracht 170 Huis Bartolotti (1617).

■ 7 Klokgevel (ca.1760). De hoogte en breedte (3,12 m) en het drielichtkozijn onder het zolderraam komen nog uit de 17de eeuw. De klokgevel is in ongeveer 1760 aangebracht.

■ 10 lijstgevel 'De Burch' (ca.1750). De naam van het huis is ontleend aan de tekst 'God is myn burg' van Maarten Luther. De deuromlijsting is in Lodewijk XV-stijl.

■ 14 Lijstgevel 'De Sonnebloem' (1767) van zandsteen in Lodewijk XVI-stijl met lichtgebogen ramen. De top is versierd met een driehoekig fronton met daarin gestrikte palmtakken en een zonnebloem. Dit is een verwijzing naar de naam van het huis.

■ 21 Halsgevel (ca.1694) met versierde klauwstukken en in het halfronde fronton een afbeelding van een vis. Dit is een verwijzing naar de eerste eigenaar, de koopman Hendrik Visser.

■ 26 Lijstgevel (ca.1800) met in de kroonlijst ovale raampjes en versierde steunbalken. Tussen de deur en het bovenlicht bevindt zich een halfronde versierde lijst.

■ 33 Halsgevel (1680) in Lodewijk XVI- stijl bekroond met de hoorns van overvloed. Langs de hals lopen fruitmotieven. In de Roomolenstraat staat het pothuis.

■ 35 Halsgevel (ca.1725) met versierde klauwstukken en op de top een versierd halfrond fronton met schelpmotief. Aan de zijgevel staat een pothuis met in het midden een deur.

■ 37-39 Balimore (1750 en 1753). Beide pakhuizen hebben een klokgevel in plaats van de gebruikelijke tuitgevel. De zolderluiken zijn onder elkaar gekoppeld.

■ 38 Trapgevel (1614).

In een mengvorm van de Amsterdamse renaissance en de sobere Haarlemse renaissance. Deze trapgevel vormde oorspronkelijk met nr. 36 een tweeling. Dit is te zien aan de halve jaartalsteen op de rechterhoek (16). De twee grote trappen hebben spiraalvormige klauwstukken en op de top staat een driehoekig fronton.

De ramen zitten in nissen. De houten onderpui is in de 18de eeuw versteend.

■ 40 Lijstgevel (1790) van zandsteen in Lodewijk XVI-stijl met een rechte, versierde kroonlijst.

Dit is een dubbelhuis, gebouwd in de Franse periode. De ramen op de eerste verdieping zijn zogenaamde Franse ramen met halfronde bovenlichten. Een van de weinige laat 18de eeuwse woonhuizen in Amsterdam

■ 43-45 Pakhuizen 't Fortuin en de Ark Noach (1590).

Het zijn versteende houten huizen.

Aan het houten skelet hangen de

Keizersgracht

De gracht is gegraven in 1612 en vernoemd naar de Duitse keizer Maximiliaan de Eerste. Deze had in 1488 ruim 10.000 Vlaamse ponden geleend van het Amsterdamse stadsbestuur om de strijd tegen de opstandige Vlamingen te bekostigen. In de 17de eeuw vestigde een groot deel van de rijke reders zich langs de Keizersgracht.

Keizersgracht 176 (1904).

■ 5 Halsgevel (ca.1725) met versierde klauwstukken en hijsbalk.

■ 12 Halsgevel (ca.1730) met barokke versieringen rondom de hijsbalk en in de klauwstukken.

■ 16 Halsgevel 'd Nootenboom' (1743) in Lodewijk XIV-stijl. Verkeert in vrijwel originele staat. De klauwstukken en hijsbalken zijn versierd. Onder de hoge stoep bevindt zich de (voormalige) dienstingang.

■ 19 Klokgevel (ca.1750) met versiering rond hijsbalk, half rond fronton met familiewapen en stoep.

■ 22 De Zaaier of St. Ignatiuskerk - J. van Straaten (1837). Van deze kerk in neoclassicisme is het bovenste deel met fronton, versierde kroonlijst en torentje verdwenen. Op deze plek stond tot 1835 een schuilkerk van de orde van de Jezuïeten, die

voornamelijk werd bezocht door arme parochianen uit de Jordaan.

■ 24 Pakhuis De Jonge Moor (ca.1750) met lijstgevel en kroonlijst. De begane grond diende als koetshuis.

■ 29 Halsgevel (1692) met in het half rond fronton een jaarcijfer. In de klauwstukken zijn de familiewapens van Jan Trip en zijn vrouw M.C. Nijs aangebracht.

■ 31 Voormalige trapgevel (1628), sinds eind 18de eeuw omgebouwd tot lijstgevel. In 1911 is er een verdieping bovenop gebouwd. Boven de kroonlijst zijn ramen aangebracht. De deuroplijsting is uit het begin van de 19de eeuw. De stoep dateert uit de bouwtijd en heeft beeldhouwde treden.

■ 40-42-44 De Groenlandse Pakhuizen (1621).

De Groenlandse Pakhuizen.

- 135 Lijstgevel (ca.1760) met versierde steunbalken en in de top een opvallende kuif.
- 137-139 Verhoogde lijstgevel-tweeling (1738). De kroonlijsten hebben een cirkelvormige verhoging met versierde klok.
- 141 Trapgevel 'De Dubbele Arend' (1620) in Amsterdamse renaissance. De gevel is van beschilderde baksteen met versieringen van bergsteen. De trapgevel heeft mooi versierde trappen. De reconstructie van de top is in 1878 niet in stijl uitgevoerd. Het huis is zo breed (vier ramen) dat een extra steunmuur in het midden noodzakelijk was. De eerste eigenaar was een lid van de familie Hasselaer. Zij hadden een bierbrouwerij in de Hasselaersteeg met de naam De Dubbele Arend. Het huis is hiernaar vernoemd.
- 149 Lijstgevel (ca.1750) met een beeldje van 'D' Koning van Zweden'. Dit beeldje zat vroeger op de poort van het 17de eeuwse pand dat hier stond.
- 150 Halsgevel (ca.1725) met versierde klauwstukken en halfrond fronton.
- 158 Verhoogde lijstgevel 'In de stad van Rissel' (1721) in Lodewijk XIV-stijl met versierde top.
- 161 Smalle lijstgevel (ca.1735). Het blauwe bordje met een dubbele L is een wijkbordje uit de periode 1852/1875. De stad was toen verdeeld in vijftig wijken die door dit soort bordjes werden aangegeven.
- 170 Trapgevel (1620) in Amsterdamse renaissance. Het huis is veelvuldig verbouwd.
- 172 Lijstgevel (ca.1750). Heeft een pothuis aan de Keizersgracht. De houten onderpui loopt door over de zijgevel.
- 175 Lijstgevel (ca.1715) in Lodewijk XIV-stijl met verhoogde kroonlijst en open balustrade. In de balustrade zijn in het midden de hijsbalk en het alliantiewapen aangebracht. Aan weerszijden staan siervazen. Vanaf 1933 is dit huis bij Keizersgracht 177

getrokken, de ingang is daarbij naar straatniveau verlegd en de stoep is verwijderd.

■ **176 Eerste Hollandsche Levensverzekering Bank - G.A. van Arkel (1904).**

In jugendstil. Het gebouw heeft een voorgevel van natuursteen. Naast de ingang zijn versieringen aangebracht. In het mozaïek aan de Keizersgracht en onder de erker aan de Leliegracht zien we een afbeelding van een stervende vrouw die haar kind de polis van haar levensverzekering laat zien. De toren op de hoek heeft twee koepelachtige bekroningen met daarop een open achtkant met een hoge spits. De koepels zijn met elkaar verbonden door een naamplaat in art nouveau met smeedijzeren letters (EHLB) Eerste Hollandsche Levensverzekerings Bank.

■ **177 Huis Coymans - J. van Campen/ (1625) in de stijl van het Hollands classicisme.** Dit is het enige woonhuis in Amsterdam dat is gebouwd door Jacob van Campen. De

opdrachtgevers waren de gebroeders Coyman. Achter de lijstgevel bevinden zich twee gelijke huizen. Op de eerste verdieping zijn Ionische pilasters toegepast en op de tweede verdieping Romeinse composiet pilasters. De gevel is tweemaal breder dan de hoogte. De middenpartij springt licht naar voren en heeft de halve breedte van de gevel. Deze woonhuizen hebben vanaf de bouw een ingang op straatniveau, er is geen kelder en ook geen

pakzolder. In de 19de eeuw is de zolder verhoogd. Vanaf 1868 werden de huizen gebruikt als school.

■ 178 Halsgevel (1620) in Lodewijk XIV-stijl met versierde klauwstukken en deurpartij.

■ 190 Lijstgevel (ca.1720) van zandsteen Lodewijk XIV-stijl met in de top versierde steunbalken, een wapenschild, helm en twee mensenhoofden.

■ 192 Lijstgevel (ca.1750) in Lodewijk XIV-stijl met versieringen rond het vlieringluik en een klokvormige kroonlijst met kuif.

194 Lijstgevel (ca.1750) in Lodewijk XV-stijl met versieringen rond het vlieringluik en een klokvormige top met kuif.

■ 196 Lijstgevel (ca.1740) in Lodewijk XIV-stijl van zandsteen met klok-vormige top en twee hoekvazen.

■ 199-197 Deze panden (1898) horen bij de winkelgalerij op de Raadhuisstraat. Op de hoek heeft het pand een smalle toren.

■ 203 Woonhuis (1734) met een gemeenschappelijke gevel, zeven ramen breed. Onder beide hijsbalken bevindt zich een leeg wapenschild. Boven de kroonlijst zit een gesloten verhoging. De omlijsting van de deur dateert uit de bouwtijd.

Westerkerk (1620)

Ontwerp van stadsbouwmeester Hendrick de Keyser in de vorm van een basiliek met twee kruisbeuken. De topgevels van de kruisbeuken hebben driehoekige frontons, rondboognissen en ovale openingen. De bouw duurde van 1620 tot 1630. Tijdens de bouw overleed Hendrick de Keyser, op 15 mei 1621. Zoon Pieter de Keyser zette de bouw voort.

De kerk is 58 meter lang, 29 meter breed en 29 meter hoog, en telt

36 vensters. De 85 meter hoge toren stamt uit 1638 en wijkt af van het oorspronkelijke ontwerp van Hendrick de Keyser.

De Westertoren is de hoogste toren van de stad en bestaat uit twee vierkante geldingen in classicistische stijl met balustraden. Op de hoek staan vazen en bollen. De toren is bekroond met de keizerskroon. In de toren hangen 49 klokken, waaronder de 7.500 kilo zware heeluursklok uit 1636.

Interieur: Het hoofdorgel (1686) is gebouwd door Roelof Barentz. Duyschot en is voorzien van prachtige orgelluiken, geschilderd door Gerard de Lair-esse. De preekstoel en de rijk gesneden binnenportalen dateren uit ca.1630. De originele koperen kaarsenkronen zijn in 1830 verkocht. De huidige, fraaie exemplaren zijn replica's, ter vervanging van de 19de eeuwse gaskronen. In 1906 is een gedenksteen voor Rembrandt van Rijn aangebracht. Rembrandt zou op 8 oktober 1669 in de Westerkerk begraven zijn, maar niemand weet op welke plek.

